

VABADUSSÕJA TÄHISTEL

11

Soomusrongi dessantvagnis.

NOVEMBER

» 1938 «

See mark tagab kristalli
ja klaasi kõrget kvaliteeti

KARHULA OSAKEYHTIÖ
KARHULA, SOOME

ESINDAJA **ARTHUR BERG** AGENTUUR
EESTIS
Tallinn, Vene tän. 19. Tel. 435-41

KELLA-, KULD-, HÖBE-,
KRISTALL- JA BIJOUTERIE
KAUPADE ARI

H. Vassermann

Tallinn, Viru 23, tel. 447-26

Müük suurel ja väikesel arvul

Karusnaha ladu

U-ü. A. Ratner & Ko.

Tallinn, Narva mnt. 71

Telefon 307-46

G. Malkov-Panin

Tallinn

Piiskopi 2. Telef. 465-02

Ekspord-Import

F-ma M. Smirnov

TALLINN, Narva mnt. 24, tel. 302-68

VABADUSSÕJA TÄHISTEL

NOVEMBER 1938

NR. 11 (26)

Vastutav- ja tegevtoimetaja — kolonelleitnant O. Kurvits VR I/3.

Väljaandja — Vabadussõja Mälestamise Komitee.

Toimetus ja talitus: Tallinn, Viru 13—4. Tel. 477-20/195 ja 477-20/158. Postkast 286.

Posti jooksev arve 625.

Ilmub kord kuus. Tellimishind 1938. a.: aasta peale — Kr. 4.—; ½ aastaks — Kr. 2.—; ¼ a. Kr. 1.—; üksiknumber 35 senti. 1936. ja 1937. aastakäigud kokku (15 numbrit) Kr. 4.50.—

Tellimisi võtavad vastu kõik postiasutused.

Soomusrongide Diviis Vabadussõjas.

Vabadussõja eelpäevil, pärast Saksa okupatsiooni kokkuvarisemist oli meil kahtlusel ja teoksil ainult ühe jalaväe-diviisi formeerimine. Sõda tõi päevakorda vägede organiseerimise juba kaugelt laiemas ulatuses. Paratamatult tuli mõelda ka tehniliste üksuste loomisele, esmaajoonel soomusrongidele, kuna nende puudumine rindel end eriti andis tunda: meie väed olid võimetud tõkestama punavägede pealetungi eriti raudtee piirkonnas. Hakati otsima võimalusi soomusrongide asutamiseks, see osutus aga äärmiselt raskeks — luua õieti mitte millestki. Üsna juhtumisi leiti aga Koplis kusa-gil vabriku õues, sakslaste ehitatud ja nende poolt lahkumisel maha jäetud üsna primitiivne „soomusrong“, mis enesest kujutas liivaga kindlustatud kaubavaguneid. See leidis viis õnnelikule mõttele. Joh. Pitka hoolet ja energilisel tegevusel seati vagunid korda ja varustati ühe 3-tollise suurtükiga ja kuulipildujatega. Ja 29. nov. õhtul 1918. a. oldi niikaugel, et meie esimene „Soomusrong nr. 1“ (pärastine Soomusrong „Kapten Irv“) Joh. Pitka ja kapten K. Partsi juhatusel võis Tallinnast sõita välja. Rongi meeskond koosnes ainult vabatahtlikest, kellest ligemale pooled olid ohvitserid.

Kohe esimesed lahingud tõestasid soomusrongi lahingvõimet ja otstarbekohasust. See andis hoogu ja julgust.

12. dets. samal aastal võis juba teine, Tallinna raudteetehases ehitatud soomus-

rong astuda tegevusse rindel ja jaanuaris 1919. a. kolmas. Kokku moodustasid nad siis juba omaette üksuse soomusrongide ülema juhatusel all, kelleks oli kapten K. Parts, kuna kapten A. Irv hakkas Soomusrongi nr. 1 juhtima. Nimetatud rongid said aluseks Soomusrongide Divisjonile ja hiljem Soomusrongide Diviisile (S.R.D.).

Ajajooksul tõusis laiaroopaliste rongide arv kuueni, millele S.R.D. juurde tuli veel viis kitsaroopalist soomusrongi, remontron-gid, soomusautode kolonne ja jalaväe osad: Kuperjanovi Partisanide Polk, Kalevlaste Maleva, Scouts Polk jt. Väikesest algatusest kujunes lühikese aja jooksul meie arvuliselt ja tehniliselt kõige tugevamini varustatud löögiüksus. Juba see fakt iseenesest räägib kordasaadetud hiiglatööst.

Veel rohkem aga jõuame sellele otsusele ja arusaamisele jälgides diviisi sõjalist tegevust. Et liig pikale viiks üksikasjade esiletoomine, siis tuleb piirduda ainult kõige kokkuvõtlikuma ülevaatega.

Meie vägede taandumise ajajärgul punaväe kaaluva ülevõimu ees, olid just soomusrongid mõjuvateks teguriteks, kes võimaldasid seda korralikult ja kavakindlalt teostada. Taganeti lahinguid lüües sammumult, sealjuures tekitades vaenlasele väga suuri kaotusi. Kõik see omakorda ei võinud jääda ilma moraalse mõjuta ka teiste väeliikide meeolule ja tegevusele. Juba sel ajal tekkisid punaväes meie soo-

Meie väejuhtide nõupidamisel 13. veebr. 1919. a. Soomusrongil nr. 3, enne meie vägede pealetungi Petseri sihis.

ja püssitule all. Kuid kõik need abinõud ei suutnud punavägedele päästa Valga, mille saatuse otsustasid lõplikult Sangaste ja Paju lahingud. Valgale järgnes peatselt Petseri vallutamine. Sellest ajast peale jäigi diviisi tegevuse piirkonnaks peamiselt meie Lõunarinne.

Suured on Soomusrongide Diviisi teened ka sõjas Landeswehriga. Purustades põlise vaenlase Loode lahingus, vallutati Võnnu ja tungiti raudtee piirkonnas otse kiirmarsil Riia väravateni, Jegeli positsioonideni. Riia veevärk langes Kuperjanovi partisaanide kätte. Üksikud vä-

musrongide kohta igasugused hirmu ja õuduse jutud, mis tekitasid neis tihti peale kabuhirmu. Soomusrongi meeste tabamise eest määrati koguni eritasu.

Samuti etendasid otsustavat osa punaste pealetungi seismapanemiseks ja initsiatiivi oma kätte kiskumiseks soomusrongid ja nende dessantosad Kehra, Jänedä, Aegviidu, Tapa ja t. lahingutes.

Pärast Tapa vallutamist astusid soomusrongid pikema järelkaalumisetä, kaptenite K. Partsi ja A. Irve juhatusel tegevusse Tartu sihis. See oli hulljulge ettevõte — mõnesaja mehega tormata sügavale vaenlase tagalasse, ilma et oleks umbkaudseidki andmeid ja aimu olnud vaenlase jõudude suurusest ja seisukohtadest. Aga operatsioon õnnestus kõigiti: pärast lahinguid Rakke, Äksi ja Tähtvere juures langes Tartu meie vägede kätte ja suudeti ära hoida seal suuremad punaste veretööd. Punaväed põgenesid kabuhirmus Võru maantee sihis. Rongid aga jätkasid peatamatult edasitungi, mis siit peale võis sündida ainult väga visade võitlustega, kuna punased olid esialgsest peataolekust toibunud ja jõudnud koondada vastulöögiks suuremaid jõudusid, kes peamiselt koosnesid lätlastest. Ka hiinlased paisati tulle. Nad võitlesid surmapõlgavalt. Aga ka rongide löögivõimet suurendas Kuperjanovi partisanide ilmumine. Suurematest lahingutest oleks nimetada Nõo, Tõravere (Elva lähedal), Kirepi, Sangaste, Paju mõisa. Peale lahingute tuli edasilikumisel alatasa parandada purustatud raudteesildu ja raudteerööpaid ja seda enamasti vaenlase ägeda suuritüki-

hemad luurajate salgad käisid ka Riia eeslinnas, kuid, nagu teada, seekord päästis sakslaste seisukorra liitriikide sõjaliste missioonide vaheleastumine — ja Riia jäi seekord vallutamata, mis tekitas mitte vähe meelehärma. Bermonti avantüüri likvideerimisel omandasid otsustava tähenduse meie kaks lätlastele abiks saadetud soomusrongi („Kapten Irv” ja S.-r. nr. 2), kes astusid tegevusse ajal, mil lätlastel oli juba kadunud igasugune lootus Riia kaitsmisele, ja sealt taandumiseks käsk ka juba antud. Diviisi väeosad olid vahete-vahel tegevad ka Narva rindel, kuid ainult lühemat aega: Krasnaja-Gorka operatsioonis, Judenitši Loodearmee kokkuvarisemisel tekkinud hädadohtliku olukorra likvideerimisel jne.

Kuid S.R.D. teened ei ole mitte ainult puhtsõjalised. Loodi ja organiseeriti remontrongid ja Valgas töökojad. Kuna punased taganedes raudteeliini, sillad, jaamahooned j.m. võimalikult põhjalikult katsusid ära purustada, siis oli tungiv tarvidus kiire parandusvõimaluse järele. Ja siin täitsid remont ja teised rongid (igal soomusrongil leidis tehnilise vilumusega isikuid) oma ülesande otse imestamisväärset hästi.

Soomusrongide Diviis on sõjasaagina vaenlaselt ära võtnud tuhandeid raudteevaguneid ja vedureid; peagu kogu meie raudteede liikuv koosseis on saadud sel teel.

Soomusrongide tähtsus on üldiselt tunnustatud. Ja tööpoolest on raske ette kujutada Vabadussõda ilma nende mõjuvate teguriteta. Vaevalt, et meil muidu korda oleks läinud vastu seista punaste ülevõimule, eriti Vabadussõja algul, kus viimased eriti tehnilise varustuse poolest olid kaugel

paremas seisukorras, samuti ka arvuliselt. Muuseas olid neil tarvitada ehtsad soomusrongid. Jalaväel üksi oleks raske olnud kaitsa raudtee piirkonda väenlase soomusrongide vastu ja meie väeliin oleks pidanud alatiste läbimurde-hädaohtude kartusel juba moraalselt oma tugevusest paljugi kaotama. Ainult meie soomusrongid võisid siin vastukaaluna olla edukalt tegevad. Ja tõeliselt võibki kogu Vabadussõja kestel äramärkida hiilgavaid lehekülgi meie soomusrongide kahevõitlustest väenlase soomusrongidega. Teisest küljest andsid s.-rongid meile aga mõjuva abinõu omalt poolt ette võtta ootamata pealetunge ja rinde läbimurdeid.

Tuletatagu siinkohal ainult meelde Irboska jaama vallutamist veebruaris 1919. a. Kapten A. Irve juhtimisel tungisid siis kaks meie soomusrongi umbes paarkümmend km-rit väenlase rinde tagalasse, tekitades seal suurt paanikat. Kuna aga punaste jõud oli vähemalt 10-ne kordne ja jalaväe osad ei suutnud nii kaugele tungida, siis tuli kahepäevase ägeda võitluse järele taanduda lähtekohale.

Diviisi kuuluvad jalaväeosad võivad samuti tagasi vaadata kuulsusrikkale minevikule, kui tunnustatud löögiosad.

Kui katsuda leida vastust küsimusele, miks S.R.D. võis välja areneda üheks silmapaistvamaks löögiüksuseks, siis tuleks siin küll esmajoonel arvestada järgmist asjaolu. On ju teada, et väeosade sõjaline tublidus eriti sõjapäevil suuresti oneneb just aluskaadrist, mis asutamisel nendele, nii öelda, nurgakiviks saanud. Selles mõttes sattus diviis aga eriti õnnelikku olukorda. Niihästi soomusrongid, kui ka diviisi kuuluvad jalaväe osad komplekteeriti asutamisel vabatahtlikest, kes kirjutasid nende väeosade ajaloosse esimesed kustumata leheküljed ja löid teatud traditsioonid. Hilisemad juuretulijad assimuleerisid selles õhkkonnas üsna ruttu. Suurt osa etendasid ka juhtivad jõud. Muidugi oli veel palju teisigi mõjutegureid, millede juures aga lähemalt peatuda ei luba ruum. Kõik kogusummas andis meile aga sõjamehe tüübi, kelle lähemaks äramääramiseks küllalt oli ühestainsast sõnast: „soomusronglane“.

Kaitseliidu algaegetelt.

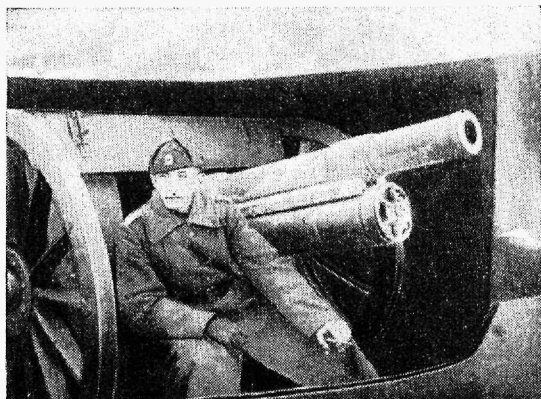
„Omakaitse“ organiseerimisest ja tegevusest. – Põrandaalune organiseerimistöõ.

Kolonelleitnant O. Kurvits VR II/3.

Kodanikkude vabatahtlikud endakaitse organisatsioonid tekivad harilikult erakordsetel aegadel, mil nende järele tekib konkreetne vajadus. Eriti on see maksev revolutsioonipäevade kohta, mil endised korra ja julgeoleku instantsid harilikult kaotavad rahva usalduse ja peavad loovutama oma võimu ja ülesanded uuestiloodud asutustele, kes aga ei suuda kujunenud olukorras kuigi hästi toime tulla oma kohustustega. Selle tulemuseks omakorda on aga korralageduse ja kuritegevuse kiire tõus, mis tekitab kodanikele tõsist muret ja sunnib neid tahes-tahtmatalt vabatahtlikult organiseeruma, korrakaitse asutuste abistamiseks ja ka muude ülesannete täitmiseks.

Ka Eesti kodanikkude vabatahtliku endakaitse organisatsiooni tekkimise põhjused ja areng on üldjoontes olnud sama, kuid tunduvalt komplitseeritum, vastavalt olukorra tingimustele ja vajadustele. Seda arengut tähistab ümmarguselt 20-aastane teekond „Omakaitsest“ meie Kaitseliiduni praegusel kujul.

Juba 1905. a. Vene revolutsiooni päevil tekkisid Eestis esmakordselt kodanikkude vabatahtlikud endakaitse organisatsioonid, kuid väga piiratud kujul; varsti veelgi tugevamini maksma hakanud tsaarivalitsuse režiim lõpetas ka nende tegevuse.

Soomusrongi patareil.

Eesti kodanikkude vabatahtlikkude endakaitse organisatsioonide sünniaastaks on 1917. aasta. Vene veebruarirevolutsioon hävitas endise korra. Politseid asendas miilits. Kuulutati välja mitmesugused vabadused, millele vastavalt pidi kujunema ka uus kord. Tegelikult aga kujunes varsti üldine korralagedus, kaos. Maailmasõja aastad olid lagestavalt mõjunud inimeste moraalile, arenemata mass ei suutnud kohaneda uuele, vabamale õiguslikule korrale, vaid andus oma tooretele instinktidele. Eriti raskest seisukorras osutusid Vene piirimaad, nende hulgas ka Eesti, kus kõikidele teistele põhjustele seltsis veel ka rahvuslik vastuolu. Meie kodumaa oli sõna tõsisel mõttes üle ujutatud Vene sõjavägedega, töölistega ja sõjapõgenikkudega (eriti läti), kes siin tundsid end seisukorras peremeestena ja igal sammul ignoreerisid eestlaste õigustatud nõudeid ja huviseid. Julgeolek kadus. Omavolitarvitamised, röövimine ja riisumine muutusid igapäevasteks näheteks ja näitasid järjest suurenemise tendentsi. Kogu maa ja rahvas seisis katastroofi lävel. Eesti rahvusväeosad, eriti l. Eesti polk, võitlesid energiliselt korralageduse vastu ja pidurdasid seda väga mõjuvalt. Kuid et eesti rahvusväeosade asutamisele tehti väga suuri takistusi, siis ei olnud neid soovitaval arvul ja loomulikult kerkis siin siis päevakorra ka kodanikkude vabatahtliku endakaitse organisatsiooni küsimus. See sündis juba 1917. aasta esimesel poolel, kuid leidis tagajärjekamalt teostamist augustikuul „Omakaitse“ ellukutsutamise näol Tallinnas, mille otsust põhjust andis Riia 21. aug. (3. sept.) sakslaste kätte langemise mõjul veelgi kiiremini levinev korralagedus.

Augusti viimastel päevadel peeti Tallinnas advokaat Saar-Keerdi korteris ära küsimusest huvitatud eesti avaliku elu tegelaste ja organisatsioonide (Eesti Sõjaväelaste Ülemkomitee, Eesti Sõjaväelaste Nõukogu j.t.) esindajate ühine nõupidamine, millest osa võtsid ka saksasoost kodanikkude esindajad. Sel koosolekul otsustati asuda viibimata rahva endakaitse organiseerimisele. Valiti ajutine komitee, kes pidi esialgse organiseerimistöö enda peale võtma kuni valitud juhatuse ametisse astumiseni. Komitee võttis enesele nimetuseks „Tallinna elanikkude omakaitse asutav komitee“. Komitee esimeheks valiti adv. Saar-Keerd.

Organiseerimistöö kohta võeti vastu seisukoht, et see baseeruks mitmesugustele organisatsioonidele, mis aitaks kõrvaldada tol ajal nii moes olevat kontrerevolutsiooni

püüetes süüdistamise võimalust ja annaks ellukutsutavale organisatsioonile üldisema ilme. Leiti vajalikuks, et loodavas organisatsioonis tingimata oleks esindatud ka Tallinna Tööliste ja Soldatite Saadikute Nõukogu ja Tallinna Tööliste Vanemate Keskkomitee esindajad.

„Omakaitse“ asutav komitee asus energiliselt tööle ja jõudis eeltöödega peagi nii kaugele, et 9. septembril samal aastal võidi Eesti Sõjaväelaste Kodu ruumidesse, Brooksmäel, kokku kutsuda seltskondlikkude organisatsioonide ja asutuste esindajad ühisele nõupidamisele.

Koosolek ei kujunenud rohkearvuliseks, kuna ajakirjanduses oli tehtud vähe selgitavat eeltööd.

Koosolekul kaaluti „Omakaitse“ asutamise üldpõhimõtteid ja tunnustati vastava organisatsiooni asutamine väga tarvilikuks. Ühtlasi leiti, et kavatsuse veelgi laiemale alusele rajamiseks on tarvis teha enne veel selgitustööd ja alles siis uus suurem asutamiskoosolek kokku kutsuda.

Ajutise asutava komitee koosseisu täiendati ja komiteele tehti ülesandeks laiema selgitustöö korraldamine, eriti ajakirjanduses ja järgnevas koosolekuks kindla töökava ja, kui võimalik, ka põhikirja väljatöötamine.

Asutav komitee asus uuesti energiliselt tööle, esijoonel väljatöötades põhikirja kava. Uus asutav koosolek määrati kindlaks 18. septembri peale, millest osavõtmi- seks avaldati ajalehtedes üleskutse peal- kirja all: „Tallinna seltskondlike asutuste, tööliste ühisuste, ametiühisuste ja seltside juhatustele.“ Üleskutses toonitati õhushõl- juvat sõjahädaohtu ja sellest olenevat vajadust endakaitse organiseerimiseks.

18. septembril korraldatud koosolek oli juba rohkearvuliseks, milleks kindlasti kaasa mõjus süstemaatiline eeltöö. Koosolekust võtsid osa ka Eesti Ajut. Maavalit- suse, kubermangu komissari ja Tallinna merekindluse komandandi esindajad. Koosoleku juhatajaks valiti Eduard Saarepera, protokollkirjutajaks Peeter Parikas. Asu- tava komitee poolt väljatöötatud põhikirja kava võeti üldjoontes ja põhimõtteis vastu. Kokkutulnud esindajate kogu tunnistas en- nast, 73 häälega 3 vastu, „Omakaitse“ nõu- koguks, pärast seda, kui 8 esindajat, pea- miselt töölisel, olid koosolekult ära läinud, lahkuminevate vaadete pärast selles küsi- muses.

Täidesaatvas komitees määrati eestlas- tele 4 kohta, sakslastele 2, venelastele 2 ja juutidele 1 koht; nii siis on selle koosseis

väga mitmerahvuslik ja eestlased selles asetatud „vähemusrahvuste“ seisukorda. Eestlaste poolt valiti Joh. Pitka, Ed. Saarepera, Kraut ja Rossmann, sakslaste poolt — E. v. Lilienfeldt ja Brockhausen, venelaste poolt — Ivanov ja Vinogradov, juutide poolt — Gudovsky. Revisjonikomisjoni said: eestlased Anderson ja Sonike, sakslane Scheel, venelane Lionov ja juut Levinoviš. Antud õiguse põhjal Täidesaatv komitee koostöös juurde adv. Saar-Keerdi ja Vabatahtl. Tuletõrje Seltsi esimehe Tofelmann'i. Ametit jaotati endi vahel järgmiselt: esi-

Kitsaroopal. Soomusrong nr. 2 ohvitseri veebruaris 1919. a.

mees — Ed. Saarepera, abiesimees — Ivanov, sekretär — Saar-Keerd, sekretäri abi — Gudovsky, laekahoidja — E. v. Lilienfeldt.

Täidesaatva komitee hooleks jäi põhikirja lõplik väljatöötamine ja registreerimine ja muud erakorralised ülesanded.

Täidesaatv komitee pöördus üleskutsega kodanikkude poole, astuda „Omakaitse“ liikmeks ja üldise julgeoleku huvides võtta osa valveteenistusest. Leiti sooja poolehoidu — registreerijaid „Omakaitse“ ridadesse oli rohkesti.

Liikmeks astusid kodanikud väga mitmesugustest seltskonnakihtidest ja tegevusaladelt: majaomanikke, töölisi, kaupmehi, ametnikke, kooliõpilasi j.t. Oktoobri keskkel tõusis liikmete arv juba ümmarguselt 3000 peale. Liikmeks astumine sündis tunnistuste või jälle soovitude põhjal.

Kuna „O“ (lühendatud „Omakaitse“) ülesandeks oli esmajoonel abiks olla linna miilitsale, siis korraldati ka ta tegevus miilitsajaoskondade järele. Üheks esimeseks mureks osutus „O“ varustamine relvadega, milleks püüti kasutada igat võimalust. See püüe viib aga teravasse vastuollu kohaliku Tööliste ja Soldatite Saadikute Nõukogu Täidesaatva Komiteega, kellele see relvastamine põrmugi ei näi meeldivat. Täidesaatv komitee esitas septembrikuu viimastel päevadel kubermangu komissarile koguni protesti, milles toonitati, et Tallinnat ei ähvarda mingisugune sõjaohu ja sellepärast igasugune endakaitse, eriti veel relvastatud, on täitsa liigne.

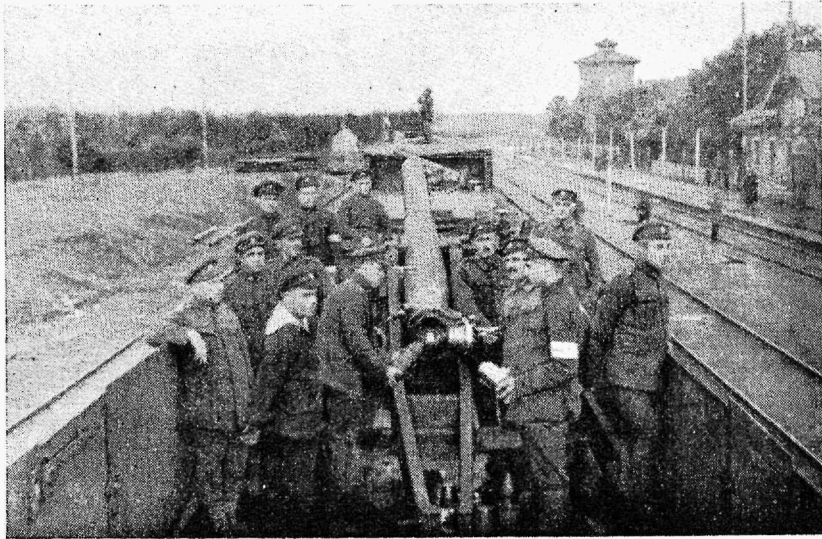
Kuid juba Eesti saarestiku langemine oktoobri algul tõendas sootu vastupidist.

Saartelt põgenevate vene sõjaväelaste korralgeduse tõkestamiseks osutus „O“ kaasabi eesti rahvusväeosadele ja miilitsale õige tusedaks toetuseks. Kasutatakse ühtlasi soodust juhust endakaitse vajaduse propageerimiseks, mis toob „O“ ridadesse palju uusi liikmeid juurde.

Et seaduslikult reguleerida vahakordi teiste julgeoleku organitega, pöördus „O“ Täidesaatv komitee Tallinna merekindluse komandandi poole, kes oma 8. okt. päevakäsu määras kindlaks vahekorrad ja „O“ liikmete vahiteenistuse kohustused. Komandandi samm näitab tema suurt usaldust „O“ vastu.

Päevakäsk näeb ette, et iga päev kella 18-st kuni järgneva päeva kella 6-ni Tallinna tänavatel liiguksid patrullid, mille koosseisus 5 relvastatud sõdurit, üks militsoonäär ja üks „O“ liige, kes on ühtlasi ka patrulli vanemaks.

8. okt. astub kokku „O“ nõukogu, kes kinnitab Täidesaatva Komitee poolt väljatöötatud venekeelse põhikirja, mis seab organisatsiooni eesmärgiks kaitse kindlustamise kõigile Tallinna kodanikele, vaatamata nende rahvusele, usule ja erakonda kuuluvusele. „O“ asutajateks loetakse põhikirja põhjal seltskondlikud organisatsioonid, kooperatiivid, kindlustusseltsid, rahaasutused, linna- ja maakonna omavalitsused. Iga organisatsioon ja asutus delegeerib nõukogusse ühe esindaja, kes kokku moodustavad 9-liikmelise nõukogu, kes omakorda valib Täidesaatva Komitee. Viimane juhhib „O“ tegevust ja võtab vastu liikmeid. Nõukogu astub kokku tarbekorral. Tegevust revideerib revisjonikomisjon.

L/r. Soomusrong nr. 4 suurtükiplatvorm „Tõlli“ meeskond suvel 1919. a.

„Omakaitse on õigus omandada igasuguseid varandusi. Otseste sissetulekutena näeb põhikiri ette: liikmemaksudid, kingitusi ja korjandusi. Likvideerimine võib sündida Nõukogu otsusel, üldise hädarohu möödumisel, kusjuures varandus võidakse jagada nende liikmete vahel, kes „O“ tegevuses saanud kannatada; ei leidu aga neid — langeb varandus Tallinna linnale.

Töötatakse välja ka „O“ kodukord, mis veelgi lähemalt määrab kindlaks organisatsioonilised alused ja vahiteenistuse korra üksikasjad. „O“ liikmed jaotatakse miilit-sjaoskondade järele „O“ jaoskondadeks, mis omakorda jagunevad rajoonideks ja rajoonid tänavateks. Liikmete kogunemiseks häire puhul on ettenähtud koondumispunktid. Tarviduse korral on „O“ liikmed kohustatud välja tulema kuni viimse meheni.

Iga jaoskond organiseerib umbes 20-liikmelise „päästesalga“, abiandmiseks tulekahjude, pommitamiste ja teiste hädajuh-tude puhul. Samuti on iga jaoskonna juures oma sanitaarkolonn, esimese arstiabi andmiseks.

Täidesaatva Komitee valimisel jääb püsimine endine rahvuslik proportsioon, kusjuures iga rahvuslik grupp esitab omad kandidaadid üldisele hääletamisele.

Täidesaatva Komitee juures teotses koh-tukomisjon, liikmete omavaheliste arusaamatuste likvideerimiseks.

„O“ liikmete eraldustunnusmärgiks on vahiteenistuskohuste täitmisel side ümber varuka. Side on valmistatud valgest riidest, mille peal kolm sinist triipu ja „O“ pit-

sat ning liikme number. Sidet võib kanda ainult vahiteenistuse ajal.

„O“ organiseerimine edeneb kõikides jaoskondades edukalt. Tihti peetakse mitmesuguseid organiseerimis- ja instrueerimiskoosolekuid. Samal ajal on edusamme ka majandusliku külje korraldamisel, kusjuures „O“ eriti toetatavad kohalikud pangad. Ka seltskondlikud organisatsioonid teevad annetusi. Nii võidi rahuldada kõigevajalikumaid nõudeid võrdlemisi vabalt.

Tallinna eeskujul asutakse ka Nõmmel „O“ organiseerimisele. Algatajaks on siin nn. „Elanikkude Komitee“, kes selleks valib erikomisjoni.

Kõige edu kõrval hakkavad „O“ tegevuses varsti kahjuks aga ilmnema ka mõned eitavad nähted. Vahi- või patrulliteenistus pakub liikmetele alguses huvi, selles satutaks koguni liialdustesse kodanikkudelt öö-lubade nõudmisel, mis tekitab arusaamatusi ja tihtipeale õigustatud pahameelt. Aja-jooksul muutub aga patrulliteenistus igavaks ja üksluiseks; huvi selle vastu hakkab tunduvalt kahanema; liikmed ei ilmu enam korralikult määratud valvekordadele. Tuleb juba ette juhuseid, et mõnes rajoonis kogu öö kohta ei ilmu välja ühtki liiget. Tädi-muse kõrval etendavad siin põhjustena teatud osa ka „poliitilised“ motiivid, kuna kardetakse mitmesuguseid sekeldusi enamlaste poolt.

„O“ vahekord enamlaste sõiduvees purjetava kohaliku Töölise ja Soldatite Saadikute Nõukogu Täidesaatva Komiteega on vahepeal nimelt väga tunduvalt halvenenud, teravamaks muutunud. „O“ relvastumine ja edukas tegevus ei meeldi põrmugi mainitud komiteele, kuna „O“ kujutab enesest võrdlemisi tugevat reaalsõudu, millega komiteel tahes-tahtmatult tuleb arvestada. Asutakse siis aktiivsele vastutöötamisele, igasuguste takistuste teeveeretamisele. Alustatakse süüdistuste esiletoomisega: „O“ olevat täitsa poliitiline asutus ja kontrrevolutsiooni pesa, kus leiavad varju ainult kapitalistid, kelle vastu aga võitleb vene re-

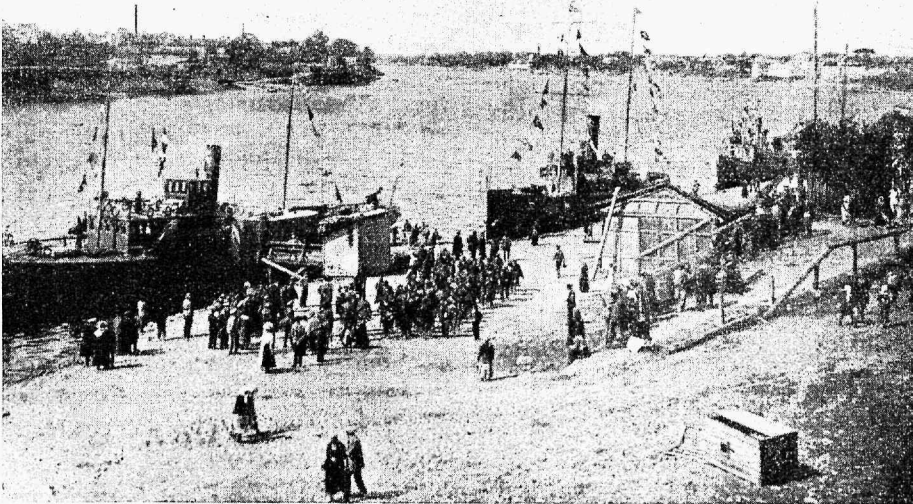

volutsioon. „O” Täidesaatev Komitee lük-
kab need aluseta ja absurdsed süüdistused
küll korduvalt avalikult ümber, kuid enam-
lased ei loobu siiski süüdistamise jätk-
misest.

Pärast oktoobrikuu või enamlist vene
riigipööret võib juba ette arvata, et „Oma-
kaitsel” enam kaua ei ole püsi. Tallinna
Sõjarevolutsiooniline Komitee otsustabki
2. nov. asuda töölistmiilitsa organiseerimi-
sele ja ühenduses sellega „O” saata laiali.
11. nov. ööl tulevad madrused väevõimul
„Omakaitsel” Nõukogu ruumesse ja saada-
vad valvel olevad omakaitseelased minema;
sama tehakse jaoskondades.

Seega on avalikule „O-le” tehtud järsk
ja vägivaldne lõpp. Kuid kõige kiuste or-

politseilise teenistuse mõte on kadunud.
Nüüd pöördub peamine tegevussuun selle
võimu vastu, kes sundis „O” minema põ-
randa alla, s. o. võimalolevate enamlaste,
vastu. Nõnda muutub „O” enamlastevasta-
seks poliitiliseks organisatsiooniks. Ühen-
duses Petrogradi vene teatud ringkondade
(sotsiaalrevolutsionääride) riigipöörde ka-
vatsustega tõusevad „O” juhtivate tegelaste
lootused veelgi ja see annab uut hoogu
teatud suunas teotsemiseks. Riigipööre aga
jääb tulemata ja tuleviku väljavaated muu-
tuvad järjest kurvemaks, kuna enamlus
sammub tõusuteed ja nähtavasti on jõud-
nud haripunktile. Lootusi siiski ei jäeta,
vaid seda innukamalt tehakse tööd. Kogu
ettevõtte hingeks ja tulisemaks eesvõitle-

Meie Peipsi laevastiku saabumine Pihkva mais 1919. a.

ganisatsioon jätkab oma teotsemist salaja,
niivõrt kui seda võimaldab olukord. Nii
algab „O” teine, põrandaaluse teotsemise
ajajärk.

Kogu tegevus on rajatud lootusele, et
enamline võim kuigi kauaks ei või jääda
püsima, eriti arvestades Vene Äsutada Kogu
kokkuastumise võimalusega. Algul piirdub
tegevus peagu ainult liikmetevaheliste side-
mete alleshoidmisega, et sel teel säilitada
organisatsiooni. Novembris-detsembris kat-
sutakse tegevust juba elustada, liikmete or-
ganiseerimisega väiksemate, majade ük-
sustena, kusjuures liikmeks oleks jäänud
ainult need, kes varemalt avalikus tegevus-
es ilmutanud erilist hoolsust ja tublidust.
Võetakse omaks mitte organisatsiooni suu-
ruse, vaid sisemise tubliduse põhimõte.
Ühtlasi võtab „O” ka uue tegevussihhi, kuna

jaks on Johan Pitka. Jõutakse otsusele —
jõudude vahekorra tasakaalustamiseks on
tarvis organiseeruda ülemaaliselt. Kindla
aluspõhja peavad siin moodustama eesti
rahvusväeosad. Nii algab 1917. a. lõpul ja
1918. a. algul ülemaalse põrandaaluse
„Omakaitsel” loomise katse.

Kuid „O” jääb siiski ainult kohapealseks
Tallinna organisatsiooniks. Ülemaalist koju
ei suudeta talle anda nii väga mitmesugus-
tel põhjustel, milledest peatakistusena esi-
neb enamlaste surve ja kavakindel vastu-
tõõtamine.

Huvitaval kombel võtab aga kodanik-
kude endaorganiseerimine uue pöörde, —
uued alused ja suuna — ning see sünnib
tegelikult, nii imelikuna kui see ka tundub,
päris avalikult. Selle võimaldajateks ja
teostajateks said eesti rahvusväeosad, kes

selle tõttu on kõige tihedamalt seotud meie Kaitseliidu tekkimislooga ülemaailisel kujul. See on meie Kaitseliidu tormine ja äärmiselt huvitav sünniaeg.

Vene demoraliseerunud sõjaväeosade röövimiste, riisumiste ja teiste vägivaldsete takistamine kuulub tol ajal eesti rahvusväeosade peaaegu hulk. Selleks jaotatakse kogu Eesti territoorium eesti väeühikute vahel rajoonidesse ja kogu maa külvatakse üle eesti väesalkadega, kes astuvad oma ülesannete täitmisel kohapealsete elanikkudega kõige tihedamasse kontakti, asudes ühtlasi ka nende organiseerimisele, kusjuures jagatakse välja ka relvi. Eriti laiaulatusliselt ja tagajärjekalt sünnib see Läänemaal, l. Eesti polgu asetusrajoonis.

1. Eesti polk organiseerib süstemaatiliselt kogu maakonna. Igalpool luuakse kohapealsed kaitsesalgad, kellele polgu poolt välja antakse relvad ja muu varustus. Et enamlaste võimuinstantsid ei saaks teha tõkkeid, võetakse kõik kaitsesalkade liikmed polgu nimekirjadesse ja kui enamlaste viimaks tõstavadki hädakisa, et l. Eesti polk relvastab kodanikke kontrevolutsiooni toimepanemise otstarbel, siis võidakse kõige suurema rahuga ja täitsa õigustatult öelda, et l. Eesti polk on relvi välja andnud ainult sõduritele. Vormiliselt on kõik korras ja enamlastel tuleb sellega leppida. Läänemaa organiseerimise tulemused avalduvad muuseas eriti veel ka Vabadussõja ajal, mil seal väga lühikese aja jooksul suudetakse korraldada pataljoni osa hästidistsiplineeritud mehi, kellest õige suur protsent relvastatud (Saksa okupatsioonivägede tulekul ärarapeidetud l. Eesti polgu relvad). See üksus saadetakse kohe Tallinna.

Ka teistes maakondades annab see organiseerimistöö võrdlemisi väga häid tulemusi, ehkki mitte selles ulatuses kui Läänemaal. Igatahes Saksa okupatsioonivägede Eesti mandrile tulekul on kodanikkude organiseerimine jõudnud nii kaugemale, et loodud organisatsioon võib igalpool esineda vägagi olulise jõutegurina. Juba seegi tõsiasi räägib selget keelt, et peagu kõikjal kodanikkude kaitsesalgad teotsevad koos eesti rahvusväeosadega ja aitavad kaasa igalpool enamlaste vägivaldavalitsuse kukutamisele. Tallinnas on rahvusväeosade kõrval tegev ka „O“, moodustades ustavatest meestest lööksalku. Väsimataks juhiks oli Johan Pitka, tema abiks üliõpil. J. Naaris. Võib konstateerida — mitte ühtki Eesti linnas, mitte ühtki suuremat keskust ei valutanud Saksa okupatsiooniväed otseselt

enamlastelt, vaid igalpool oli enamlaste võim kukutatud eesti rahvusväeosade ja kodanikkude kaitsorganisatsioonide ühisel jõupingutusel. Kõige selle juures oldi ka väga aktiivseks teguriks Eesti iseseisvuse väljakuulutamise eeltöödel ja tegelikul maksmapanemisel.

Saksa okupatsiooni ajal kujuneb kodanikkude endakaitse organisatsioonide tegevus ja väljaarendamine kahesuguseks: avalikuks „Omakaitses“ tegevuseks Tallinnas, Saksa okupatsioonivõimude loal, ja enam-vähem ülemaailseks salajase põrandaaluse kaitsorganisatsiooni loomiseks. Loomulikult olid siin töötamisvõimalused suuresti lahkumisevad, kuigi sihid üldjoontes ühtsused, vaatamata sellele, et „Omakaitses“ välisel survele saksa elemendi erikaal tõuseb. Eesti turgelastel tuleb sellepärast sealgi töötada paralleelselt salaja, omavahel, mis nende tegevuse iseloomu liigendab salajasele organiseerimistööle.

Saksa okupatsioonivõimud ei tee Tallinnas „O“ tegevusele algul takistusi. Liikmetele jäetakse kätte koguni relvad. Kantakse endiselt patrulliteenistust. Sakslaste võrdlemisi sallivat esialgset suhtumist võib seletada Saksa okupatsioonivägede vähearvulsusega, mille juures sarnase abiorganisatsiooni tegevus korrapidamise alal pakub neile teatud määral kergendust. Nii on Saksa väejuhatuse lihtsalt sunnitud arvestama eesti rahvusväeosade ja „O“ olemasoluga.

Varsti aga muutub olukord põhjalikult. Balti sakslased on üliagarad oma mõju maksmapanemisega Saksa okupatsioonivõimude juures ja eestlaste kohta sihilikult vaenulise informatsiooni levitamisega. Ja nii siis tulebki, et mõne aja möödumisel ei taheta enam lubada „O“ relvadekandmise ja vahiteenitusest osavõtu õigust. Johan Pitka selgituskäigud kindral Seckendorfi staapi aitavad seisukorda esialguks kuidagi viisi lahendada, kuid siiski tingimusel, et Saksa kindralkomandole esitataks viibimata kinnitamiseks organisatsiooni saksa-keelne põhikirja.

„O“ juhatus tõlgib ja osaliselt muudab põhikirja, vastavalt ajanõuetele. Muuseas nähakse ette „O“ osakondade asutamise võimalus. „O“ nõukogu likvideeritakse, kuna juhatuse ja revisjonikomisjoni valimine kuulub org-ni peakoosoleku kompetentsi, kes kutsutakse kokku kui liikmete arv tõuseb 2000-ni. Senini on „O“ organiseerijateks olnud Joh. Pitka ja Ed. Saarepera.

Äraootamata põhikirja kinnitamist asu-

takse organiseerima „O” üle kogu maa le-
gaalsel alusel. Saksa võimude korraldusel
lõpetatakse aga tegevus väljaspool Tallin-
nat juba esimeste katsete järele, ainult Tal-
linnas lubatakse esialgu töötada edasi.

Esitatud põhikiri jäetakse Saksa kindral-
komando poolt kinnitamata. Nõutakse uue
põhikirja esitamist, kusjuures selgelt an-
takse mõista, et kindralkomando tahab or-
ganisatsiooni struktuurile ja isiklikule koos-
seisule avaldada oma mõju.

Selle nõudega tuleb leppida, kui parata-
matusega. 26. mail võetakse juba varemalt
okupatsioonivõimude poolt läbivaadatud
põhikirja projekt vastu. Juhatuse esimeheks
valitakse Eug. Vilde (saksl.), abiks — Joh.

selle põhjal kujuneb puht-politseiliseks. See
ei rahulda üht osa liikmeid ja paljud jää-
vad sellepärast eemale. Üldiselt töötab „O”
esialgu siiski võrdlemisi rahuldavalt. Hiljem
aga muutub olukord. Eemalejääjate arv
suureneb, nii loobuvad teiste hulgas ka
kooliõpilased. Paljuid on pahandanud ko-
huste täitmisel alatised sekeldused Saksa
politseivõimudega. Paljud ei ole rahul ka
sellega, et uus põhikiri ja juhatuse veel Saksa
kindralkomando poolt kinnitamata. Suvel ja
varasügisel kõige selle tagajärjel tekkib
raskusi isegi tarviliku arvu patrullide välja-
saatmisega.

Augustikuu algul tehakse uus katse „O”
tegevuse elustamiseks. Tehniliseks juhata-

Soomusrongide Diviisi Tagavarapataljoni ohvitserid 1919. a. suvel.

Pitka, sekretäriks — üliõpil. J. Naaris, sekr.
asetäitjaks — A. Lints, laekahoidjaks — A.
Pachel, laekahoidja abiks — Chr. Luther
(saksl.), „O” tehniliseks juhatajaks saab R.
v. Brevern (saksl.).

Uue põhikirja järgi „O” allub linnapea-
likule, kuid ta peab täitma ka linna koman-
dandi ja Saksa sõjaväepolitsei ülema kor-
raldusi. Iga uue liikme vastuvõtmine vajab
linnapealiku kinnitamist, „O” juhatuse ette-
panekul. Samuti jaoskonna- ja rajooniüle-
mad kuuluvad tema kinnitamisele. Juhatuse
kinnitab ametisse kindralkomando. Pea-
koosolekuid võib kokku kutsuda ainult
kindralkomando loal.

Kokkuvõttes, uue põhikirja maksma hak-
kamisel „O” muutub täitsa sõltuvaks Saksa
okupatsioonivõimudest, kaotades suurema
osa oma endisest iseseisvusest. Teenistus

jaks R. v. Breverni asemele valitakse kind-
ral E. Pödder, kes asub tööle temale omase
energiaga. Tema töö ei saa aga kesta
kuigi kaua, kuna ta 15. aug. arreteeritakse
ühes mitme eesti poliitikategelasega. Talt
katsutakse mingisuguseid poliitilisi saladusi
teada saada, kuid sihti mitte saavutades,
vabastatakse kindral Pödder kuu aega hil-
jem ja 16. sept. on ta uuesti „O” büros
ametis.

Vahepeal tuleb linnapealikult kiri „O”
põhikirja vormilise kinnitamise kohta, mõ-
ningate vähemate muudatustega, mis puu-
dutavad laskeharjutuste läbiviimise korda,
liikmekaardi tarvitamise õigust ja rahaliste
korjanduste korraldamist. Juhatuse nimekiri
pakub veelgi suuremaid üllatusi: mitme va-
litu asemel leiduvad seal määratute nimed.
Nii A. Lintsi asemele on määratud O. Eg-

gers (saksl.). Sellega on juhatuses täpselt pool eestlasi ja pool sakslasi.

Et aga juhatuse esimees kooliõp. E. Vilde tihti koosolekutelt puudub, samuti ka mõned teised liikmed-sakslased, siis võimaldub koosolekul teha otsuseid eesti seisukohalt. Ka oli vahekord E. Vildega üldiselt õige sobiv.

Eesti tegelaste peapüüd on nüüd suunatud „O” ümberkorraldamisele, et ta ei oleks jäänud mitte ainult politseiliseks organisatsiooniks. On vaja „O-set” ettevalmistada ka tulevastele poliitilistele sündmustele, kuna Saksamaa sõjajätk on Läänerindel juba kustumas, mille tulemusena ka okupatsioonivõimud muutuvad eestlaste vastu järelandlikumaks ja tulevad rohkem vastu ka „O” asjus.

Nii võib alata „O” juhtiva koosseisu ümberkorraldamine, esmajoonel uute jaoskonnaülemate nimetamisega ja neile uute tegevusjuhitudõride andmisega. 15. okt. astutakse otsustavam samm. Igasse jaoskonda määratakse nn. relvade-instruktorid, kelle ülesandeks on sõjaliste õppuste juhtimine. Ühtlasi on need instruktorid jaoskonnaülemate esimesteks abideks ja ülemate äraolekul juhivad nad kogu tegevust jaoskonnas. Igas jaoskonnas on instruktoril kaks abi. Kõigile neile kohtadele on ettenähtud, ja ka määratakse, tegelikust teenistusest vabanevad ohvitserid. Selle korralduse maksma hakkamisel on kõik jaoskonnad tegelikult seatud eesti ohvitseride juhatuse alla, kuna jaoskonnaülemad muutuvad rohkem nimelisteks ametikandjateks. Ka „O” esimees E. Vilde astub 22. okt. tagasi. Sellega jääb esimehe kohuste täitjaks Joh. Piika.

Ka majandusliselt saab „O” tegevus uut värskendavat hoogu. Kuna linna abiraha on vahepeal ära jäetud ja oma tegevus sel alal puudub, siis ongi kassa tühi ja seisukord õige raske. Nüüd korraldatakse üldine

korjandus, heade tulemustega, mis omakorda soodustab töö edukust. Asutakse kasvavakindla õppetegevuse läbiviimisele, esmajärjekorras suurt rõhku pannes laskeharjutustele. Padrunid saadakse selleks sakslastelt. Ka korraldatakse riviõppuseid. Õppetegevus on „O” isikliku koosseisu kujunemisele kõige paremaks filtriks, mis sealt eemale peletab kergekaalulisema elemendi.

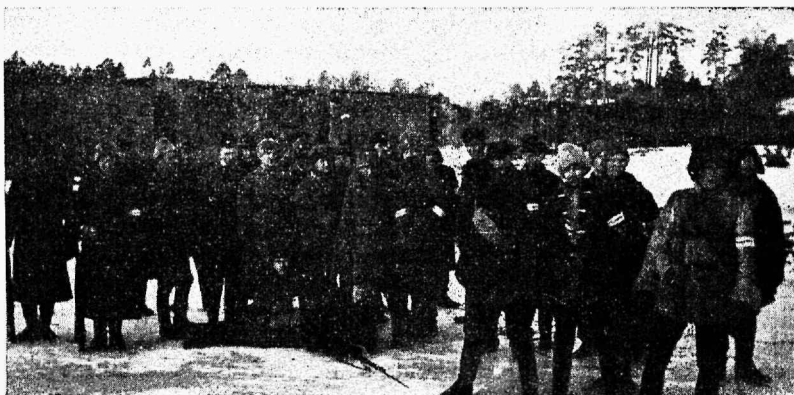
Saksamaa on sunnitud juba pinda sondeerima rahu sõlmimise sihis. See sunnib okupatsioonivõime „O” tegevusesse suhtuma veelgi tagasihoidlikumalt, võiks öelda, teatud määral isegi ükskõikselt. Nii võivad oktoobri lõpp ja ka novembri algus „O-le” mööduda vaikselt, harilikus igapäevases töös, olgugi, et õhus on tunda juba tähtsate sündmuste arenemist ja iga päev toob uusi poliitilisi üllatusi. Ühel heal päeval saabubki viimaks teade Saksa revolutsioonist ja keiser Wilhelm II troonilt äraastumisest. Okupatsiooni päevad Eestis on loetud. 11. nov. võib Eesti Ajutine Valitsus juba jätkata väevõimuga katkestatud tegevust. „Omakaitse” senisel kujul tunnistatakse likvideerituks ja asemele astub Eesti Kaitse Liit, kelle liikmeteks võivad olla ainult eestisoost kodanikud. Sellega lõppeb „Omakaitse” tegevus.

Uuele organisatsioonile oli pärandanud „O” kõrval, palju sisu ka pörandaalune organiseerimistöö, mis, nagu eelpool juba tähendatud, sündis ülemaaliselt ja oli puht-eesti organisatsioon. Selle töö tähtsust ja tulemusi ei ole senini veel küllaldaselt väärilvalt hinnatud, kuna arhiivmaterjale sellest tööst peaaegu üldse pole säilinud ja ka isiklikkude mälestuste kaudu pole katsetki tehtud sellest tööst saada ülevaatlikku pilti.

Üldjoontes arenes pörandaalune organiseerimistöö järgmiselt:

Pörandaalune organiseerimise alge ulatab, nagu juba eelpool mainitud, enamlaste valitsemisaeagadesse. See töö kestab ka Saksa okupatsiooni ajal, võttes olude sunnil ainult teise kuju ja ulatuse. Organiseerimine baseerub peamiselt eesti riiklik-rahvuslike väeosade ohvitserkonnale ja selles etendavad eriti silmapaistvat osa 1. Eesti polgu ohvitserid.

Kui eesti riiklik-rahvuslikud väed aprillis 1918. a. laiali aeti, jäid väeühikute ohvitserid

Kitsaroolalise soomusrongi nr. 2 meeskond Valgas veebruaris 1919. a.

omavahel võrdlemisi tihedasse kontakti. 1. Eesti polgu ohvitserkond lõi omavaheliseks sidepidamiseks koguni kindla organisatsiooni. Ühtlasi võeti vastu otsus milgil tingimusel mitte astuda sakslaste teenistusse, ükskõik millisel alal ja kujul.

Töötamine ei olnud sugugi kerge, sest sakslased valvasid väga hoolsalt eesti ohvitseride järele, kahtlustades paljuid neist. Liiklemine oli selle tõttu äärmiselt takistatud, kuna oli maksev igasuguste sõidulubade süsteem. Kuidagi osati sellest takistusest siiski üle saada ja organiseerimist arendada ülemaalseks, keskkohaga Tallinnas. Üldjuhiks oli kindral E. Põdder, kellelt saadi juhtnõõrid. Kogu maa oli jagatud maakondade viisi rajoonidesse, mis omakorda jagunesid väiksematesse maa-alalistesse üksustesse. Igas rajoonis oli oma juht. Oli läbiviidud õige vali konspiratsioon, avalikukstuleku ärahoidmiseks. Igaüks teadis ainult oma paarist lähemast kaastöötajast, ülenevas ja alanevas joones. Nii ei oleks sissekukkumise puhul niidid viinud kuigi kaugemale ja sakslastel oli võimata paljastada kogu organisatsiooni. Juhtnõõre saadi peagu eranditult ainult suusõnal. Kirjutada oli kardetav. Õnneks sissekukkumise juhuseid aga üldse ette ei tulnud, mis parimaks tõenduseks heale korraldusele. Osalt on see seletatav ka sellega, et kogu organisatsiooni juhtkond moodunes peamiselt 1. Eesti polgu ohvitseridest, kes omavahel olid väga tihedasti liitunud ühiseks sõbralikuks pereks. Mitmel pool tekkisid organiseerimis-rakukesed ka iseseisvalt, kohapealsete tegelaste initsiatiivil ja juhtimisel, ilma ühegi sidemeta keskkohaga.

Üldiselt pörandaalune organiseerimistöö arenes suurte takistuste tõttu õige visalt ja omandas peamiselt ettevalmistustööde iseloomu: arvestati ustavaid mehi, peidetuid relvi, peeti silmas sakslaste tegevust, informeeriti olukorrast, püüti lootustega kõrgel hoida rahva meeoleolu ja õhutada passiivset vastupanu, eriti toiducainete rekvireerimise tõkestamiseks.

Töö tulemused olenesid väga suuresti juhtidest, kuid ka väga mitmetest kohapealsetest teguritest. Kõige paremini organiseerituks osutus Läänemaa ja seda esmaajoonel 1. Eesti polgu tegevuse pärandusena, millest oli juttu juba eelpool. Selle järele võiks ehk mainida Tartu-, Võru- ja Virumaa. Üldiselt aga kõigis maakondades teotseti, suurema või vähema innuga, suuremate või vähemate tagajärgedega.

Sügisepoole, alates augusti kuust, muutus olukord pisut vabamaks. Hiljem oli võimalus Tallinnast maakondadesse isegi instrueerijaid saata, tarviliste juhtnõõridega. Mitmel pool said ohvitserid võimaluse juba rohkemal või vähemal arvul kokku tulla ja mõtteid vahetada olukorra ja tuleviku väljavaadete kohta, ühtlasi aga ka ammutada värskendavat jõudu edaspidiseks töötamiseks.

Pörandaalune organiseerimine oli heaks eelkooliks ja ettevalmistavaks sammuks, mis pärast 11. novembrit 1918. a. võimaldas kiirelt organiseeruda. Maakondade korralduste ülemateks määrati siis ka eranditult eesti rahvusväeosades teeninud ohvitserid, kellest suur protsent võtnud osa pörandaalusest ja Tallinna „Omakaitse“ organiseerimisest.

28. (15.) november 1917. a.

Eesti iseseisvaks kuulutamise päeva, 24. veebruari 1918. a. kõrval on meie riiklikus elus suur tähtsus veel ka 28. (15.) novembril 1917. a. ja 11. novembril 1918. a. Esimesel tähtpäeval kuulutati Eesti Maapäev ainumaks kõrgema võimu kandjaks Eestis, kuna aga 11. novembril 1918. a. Eesti Ajutine Valitsus, Saksa okupatsioonivõimu kokkuvõtte järele, uuesti võis avalikult jätkata oma tegevust.

Eesti Maapäeva 28. (15.) novembri ajalooline koosolek peeti Toompea lossi valges saalis. Maapäev oli peaaegu tervena koos, puudus ainult enamlaste rühm (5 esindajat) ja paar Demokraatliku Bloki esindajat.

Koosolekut juhatas Maapäeva esimees O. Strandman. Pealtkuulajate ruum oli publikut tulvil, eriti rohkesti oli ilmunud eesti sõjaväelasi.

Päevakorras seisvad küsimused olid Maapäeva Vanematekogus ja erakondade nõupidamistel enne juba läbi arutatud ning ei tekitanud selle tõttu enam suuremaid vaidlusi. Otsused võeti vastu osalt ühel häälel, osalt mõne üksiku erapooletuks jäämisel. Kõigepealt otsustati kokku kutsuda Eesti Asutav Kogu, ülevenemaalise Asutava Kogu valimisseaduse alusel, ühes tarvilikude muudatustega. Sellele järgnes Maapäeva otsus kõrgemaks võimukandjaks kuu-

lutamise kohta, mis kõlab järgmiselt (maanõunik Jaan Tõnissoni ettepanek):

„Kuna Venemaal riikline võim üldise korralageduse ja üksikute rühmade vastastikkuse võitluse läbi täielikult on hävitatud ja keskvoim puudub, kelle määruste alla kõik riigiosad heidaksid, tunnustab Ajutine Eesti Maapäev, kui seadusepärane demokraatliselt valitud maa ja rahva esitus Eestis, oma kohuseks Eestimaal kaitseks Venemaal järjest kasvava korralageduse ja kodusõja hädaohtlikele tagajärgede vastu, Eesti rahvospoliitilise tuleviku kindlustamiseks järgmist välja kuulutada:

„1. Eesti Maapäev tunnustab enese Eestimaa ainsaks kõrgema võimu kandjaks, kelle määruste ja korralduste järele kõikidel Eestimaal tuleb käia, kuni Maapäeva poolt demokraatlise valimisseaduse põhjal viibimata kokkukutsutav Eesti Asutav Kogu kokku astub, et Eestimaal riiklist korda kindlaks määrates maal lõpulikku seadusandlist ja valitsuslist võimu luua.

2. Igasugused määrused, käsud ja dekreedid, tulgu nad kelle poolt tahes, on Eestimaal kuni Asutava Kogu kokkuastumiseni maksvad ainuüksi siis, kui Eesti Maapäev nemad on välja kuulutanud, kuna vastasel korral neid mitte ei tule täita.

3. Seks ajaks, kui Eesti Maapäev mitte koos ei ole, antakse Maapäeva juhatusele ja vanematekogule ühes maavalitsusega kui Eestimaa kõrgema võimu esitajale õigus rutulikke määrusi ja käskusid Eestimaa elu korraldamiseks välja kuulutada ja maksuma panna, kuni Maapäev kokku astudes nende määruste kohta oma otsuse annab.”

Edasi võeti vastu ja otsustati avaldada „Üleskutse eesti sõjameestele”, milles muuseas öeldakse:

„Eesti sõjamehed! Maa ja rahva parema tuleviku pärast sulage üheks suureks pereks, kel veel ühine suur eesmärk ees — oma maad ja rahvast hävituse ja hukatuse eest päästa. Kogu maa ootab teilt ühemeelset kaitset ja toetust. Olge ise korra allikaks ja aidake üldises korralageduses uut korda luua.”

Veel võeti vastu resolutsioonid vene väehükute rüüstamise vastu, toitlusküsimuse lahendamise ja maksude maksmise kohta. Selle järele jooksvate küsimuste all esimees tegi teatavaks Eestimaa Tööliste, Soldatite ja Maatameeste Nõukogu Kesktäidesaatva Komitee kirja Maapäeva juhatusele, milles teatati, et nimetatud Komitee olevat Maapäeva lahti lasknud. Kirj jäeti tähele pane-mata.

Pärast koosoleku ametlikku lõppu ilmus saali trobikond ülesässitatud enamlasti, Kingissepa ja Vakmanni juhatusel, kes vihaselt kisendasid ja kannsid plakateid mitmesuguste pealkirjadega, nagu „Maha maanõukogu” j. m. Küsiti maanõunikke, taheti, et nad rahvale oleks kõnelenud, kuid tegelikult aga seda teha ei lastud, vaid hakati maanõunikkude kallal tarvitama toorest vägi-valda. Kannatada said, kergemalt või raskemalt J. Tõnisson, J. Teemant, J. Vilms, P. Põld ja M. Martna. Märatsev jõuk ei kuulanud isegi enam oma juhtide sõna ja seisukord muutus lausa ähvardavaks, kui rahvaesindajaid väevõimuga Toompealt allalinnaga kaasa viidi. Ainult õnnekombel jäid raskemad ekstsessid tulemata.

Järgneval päeval ilmus Toompea lossi valgesse saali salkkond madruseid, et takistada Maapäeva kokkutulekut. Seda aga Maapäev, arvesse võttes olukorda, ei püüdnudki enam teha, vaid otsustas 16. novembril Haritlaste-klubi ruumidesse kinniseks koosolekuks kokku astudes oma istumisjärku lugeda lõpetatuks ja võimaluse korral kokku tulla uue aasta paiku, eelarve vastuvõtmiseks ja teiste küsimuste otsustamiseks.

Mõni päev hiljem, 2. det. (20. nov.) katkestati vägivaldselt ka Eesti Maavalitsuse tegevus Eestimaa Täidesaatva Komitee esimehe J. Anvelt poolt. See sündis samuti vägivaldselt, kuna Maavalitsuse esimees K. Päts kategooriliselt keeldus ennast nimetatud komitee otsuse alla paenutama.

Enamlaste vägivalda tarvitamine Maapäeva ja tema üksikute liikmete vastu ei jäänud ilma vastukajata. Üle kogu maa hakkas proteste Tallinna kokku voolama, protesteerisid eesti sõjaväelased, omavalitsus-, seltskondlikud ja ühistegelised asutused, tööstusettevõtete töölised j. t.

Eesti Maapäev oli laiali aetud ja maksma hakanud Vene sõjaväeosade püssitäkidele tuginev nõukogude, enamliste võimu vägivallavalitsus, mis kestis üldiselt kuni 24. veebruarini 1918. a. Kuid see ei vähenda põrmugi Maapäeva 28. (15.) nov. koosoleku otsuste tähtsust.

Prof. A. Piip (oli Maapäeva liige) tähendab selle kohta: „Need kaks Maapäeva otsust (s. o. kõrgemaks võimuks kuulutamise ja ajutise valitsemiskorra loomine) on meie iseseisvuse juriidiline nurgakivi, mil Eesti, end Venest lahti lüües, suveräänse rahvana teiste rahvaste peresse astus. Sel päeval koondusid kolm riigi algelementi — kõrgem võim teatud territooriumil oleva rahva üle, ja samal päeval, 15./28. novembril 1917. a.

sündis ka Eesti riik („Eesti iseseisvuse tuleku päevilt.“) Teisel („Tormine aasta“) märgib ta: „See Maanõukogu ajalooline otsustav koosolek toob juba Eesti iseseisvuse püüded välja eeljärgust konkreetsele riiklikule pinnale, ning sellest ajast peale või-

me kõnelda Eesti riigist kui tegurist rahvusvahelises elus, kelle status esialgu märkimata, kelle sihtki esialgu ei ole küllalt välja kujunenud, kuid kes on oma kübara visanud rahvaste võitluse areenile. Siit peale algas juba Eesti tegelik välispolitiika.“

Saksa okupatsioonivägede lahkumine Ida-Euroopast, eriti Eestist.

Leitn. R. Tammemägi.

Suunte maailmapoliitiliste sündmuste hulgas, mis aset leidsid 20 aastat tagasi, väärib meie tähelepanu Saksa okupatsioonivägede tagasilõmbumine Ida-Euroopast, eriti Eestist. Kuna tegemist oli revolutsioneerunud väehulkadega, siis see protseduur toimus suurte sekeldustega, mis ei jätnud mõju avaldamata ka meie riiklikule enesekorraldustööle. Saksa „Drang nach Osten“ on kestvalt paelunud meie tähelepanu ja sellest on palju kirjutatud, aga kuidas 20 aastat tagasi sündis „Lauf nach Westen“, sellest on meil vähe ilmunud ülevaatlisku. Viimase lünga osalisekski täitmiseks on mõeldud alljärgnevad read.

Saksa Idarinde väed 11. nov.
1918. a.

Saksa vägede edasitung 1918. a. algul andis nende valdusse peale Baltimaade suure osa Lõuna-Venemaast ja kogu Ukraina. Demarkatsiooniliin, mis Saksa vägesid lahutas enamlisest Venemaast, ulatus Rostovist (Doni ääres) Narva jõesuuni, eraldades hiigelmõõtudega maa-ala endisest Venemaast.

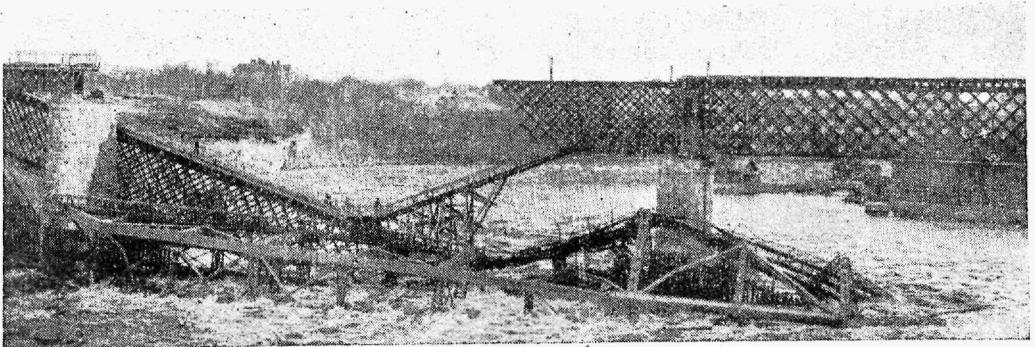
Saksa Idarinde koosseisus arvestati 1918. a. sügisel ümmarguselt pool miljonit meest. Need olid vanemad aastakäigud ja

muidu element, mida Läänes hästi ei saadud tarvitada. Teiste hulgas oli rohkesti elsaslast ja teiste Rheini vasaku kalda maakondade mehi. Osa neist luges endid prantslasteks ja olid kõige vähem huvitatud Saksa huvide kaitsemisest.

Maailmasõja vaherahuleping nägi ette, et endise Venemaa piiridest lõmmatakse väed tagasi niipea, kui liitlased seda kohalikkude rahvaste sisemise korra järele tarvilikuks peavad. Selle tingimuse mõte oli: anda kohalikkudele rahvastele võimalust organiseeruda ja seega ära hoida enamlaste järgnemist Saksa vägedele. Ka Saksa võimude eneste huvides seisis evakueerumise edasilükkamine. Seda eeskätt selleks, et veel mõni aeg võiks jätkuda toiduainete ja teiste varade väljavedu puudustkannatavale Saksamaale.

Kuid kõigist neist häist kavatsusist tõmbas kriipsu läbi saksa sõdur, kes põhjalikult oli sõjast tüdinenud ja kuidagi ei tahtnud aru saada, miks tema peab ikka veel „olema sõjas“, kuna ajalehed ometi kirjutavad, et on rahu. Revolutsioneerunud sõdurit ei saadud enam liiga palju sundida.

Revolutsiooniline lagunemine Saksa Idarinde vägedes oli alanud juba enne sõja

Vabadussõja algul purustatud Narva raudteesild.

Kitsaroopal. Soomusrong nr. 2 vaenlase poolt purustatud Koikküla raudteesilla juures veebruaris 1919. a.

hävitatakse“ ja et kohalikke varasid võimalikult palju Saksamaale veetaks. Sellelt seisukohalt oli tähtis vägede kauem kohalejäämine.

Saksa sõduritele aga oli kohalik „saksa ollus“ lihtsalt parunid, s. o. igasuguse lihtrahva vaenlased. 10. nov. koosolekul Tallinna sadamas, millest osa võttis 800—1000 maa- ja mereväelast, oldi parunite peale väga kuri. Leiti, et viimastele ei tule anda mingit kaitset. Saksa sõdureil ei olewat mingit mõtet oma konte ohverdada parunite eest. Oma naised ja lapsed, kes kodus ootavad, on palju tähtsamad.

lõppu. Revolutsioonitõve pesadeks osutsid Balti- ja Mustamere sadamad, kus asus mereväge. Raadio kaudu madrused olid teadlikud sündmustest Kielis ja Wilhelmshafenis, kus merevägi osalt juba novembri alguses mässas. Sadamatest levis revolutsioon ka maavägedesse. Baltimaade kohta väidevad sakslased ise, et ainult madruste arvele tuleb kirjutada, et siin pööre teostus nii radikaalselt ja kiiresti.

Tallinna sadamas panid madrused 9. nov. tükiks ajaks isegi punase lipu lehvimä. Jõu tarvitamisest rahutuste likvideerimiseks ei tulnud midagi välja, sest äkki selgus, et revolutsiooniline meeleolu oli haaranud kõiki väeosi. Ülemused leidsid, et väed ei ole enam käsutatavad. Edaspidine juhtimine sündis juba sõdurite nõukogude kaastegevusel, kusjuures iga algatus tuli kaaluda sellel seisukohast, et kas see niiviisi ka sõduritele on vastuvõetav.

Arusaadav, et muutunud olukorras vägede evakueerimise edasilükkamine osutus võimatuks. Arvurikastel sõdurite koosolekul oli juba 9. nov. alates esimeseks nõudmiseks viibimatu evakueerimine. 10. nov. koosolekul otsustati järgmisel päeval Seckendorffilt küsida, et kas ta võtab evakueerimise korraldamise enda peale; kui mitte, siis viib sõdurite nõukogu selle ise läbi.

Arvestades vägede meeleolu Idarinde ülemjuhatus seadis vägede kohase evakueerimise esiplaanile. Teisiti suhtus asjasse tsiviilvõimu esindaja, peavolinik. A. Vinnig. Vinnig tundis ennast kutsutud olevat valvama, et „saksa ollust Baltimail ära ei

Et vältida katastroofini viia võivaid segadusi, kõrgem väejuhatus oli sunnitud tegema korralduse evakueerimise alustamiseks.

Evakueerimistingimused.

Vägede ja varustuse kokkutõmbamine laiadelt Venemaa aladelt ja kodumaale toimetamine oli raskeks ülesandeks Idarinde staabile. Vahepeal oli pealegi tekkinud uus olukord, mis ülesande tegi eriti keeruliseks. Uuestisündinud Poola riik vajas relvi ja muud sõjavarustust. Ligem võimalus nende saamiseks oli — desarmeerida Poola linnal asuvad Saksa väeosad. Seda poolakad ka tegid, niipea kui revolutsioon oli Saksa vägesid küllalt nõrgestanud. Ka edaspidi, kui mõni Saksa väeosa sattus poolakate võimupiirkonda, pidi see kohe relvad ära andma. Seega oli Saksa vägede transport läbi Poola võimatuks tehtud. Vägede evakatsioon tuli suunata läbi Ida-Preisimaa. Sellele kitsale koridorile jooksid kokku kõik transpordid Mustast merest Balti mereni. Kui siinjuures veel arvestame väheste kasutada-olevate raudteeliinide halba seisukorda rongide läbilaske seisukohalt ja veereva koosseisu vähesust, siis saame ligikaudse ettekujutuse raskustest, mil listega tuli võidelda Saksa staapidel.

Suuri segadusi transpordiaparaati löid n. n. „metsikud transpordid“. Need tekkisid sel teel, et sõdurid väevõimuga võtsid ronge ja, arvestamata mingit sõiduplaani, püüdsid omapead koju sõita.

Samal ajal, kui pool miljonit sakslast

liikus lääne suunas, voolas 800.000 vene sõjavangi itta. Nende saatemeeskonnad olid enamasti Saksa piiril maha jäänud ja sõjavangide laine veeres anarhiliselt ida suunas.

Säärane oli üldpilt Saksa Idarinde vägede evakueerimistingimustest. Võibolla oli see tuntud saksa meetodilikkus ja organiseerimisvõime, mis sellistes oludes evakueerimise siiski kuidagi läbi viis, nii et 1812. a. katastroof jäi kordumata.

Kitsaroopal. Soomusrong nr. 2 meeskond Valk-Marienburgi raudteel väikest raudteesilda korda seadmas.

Saksa vägede lahkumine Eestist.

Saksa vägede väljaviimine Eestist kannatas üldiselt samade raskuste all, millest eespool juttu. Tähtsaima evakuaatsiooni-teenena esines Tapa-Valga-Riia raudtee. Peale selle osa vägesid läbis Eesti lõunapiiri rännakukorras. Mereteel mängis mandril asuvate vägede äraviimises väikest osa. Meeleolu Saksa laevastikus ei võimaldanud meretranspordi kasutamist laiemas ulatuses. Kuuldused Inglise laevastiku tulekust hirmutasid Saksa laevad Eesti vetest ära. 14. nov. oli Tallinna sadamas veel ainult üks suurem Saksa laev järel. Teised olid kõik kodusadamatesse sõitnud. Ainult Eesti saartel asuvate vägede evakueerimiseks oli Riigi Mereväeamet annud oma nõusoleku.

Vägede väljaviimine Eestist algas 12. nov. ja lõppes detsembri teisel poolel. 12. nov. läks Tallinnast esimene saadeti teele merd mööda. Saadeti ära mereväelased ja 450 meest Tallinna kindluse vägedest. Madruse evakueerimine osutus hädavajaliseks, et radikaalsest elemendist lahti saada. Pärast madruse ärasaatmist meeleolu Tallinna garnisoni vägedes muutus rahulikumaks ja juhid said sõdurite nõukogude kaasabil mõju vägedele tagasi.

Pärast 12. nov. tekkis ajutine seisak evakueerimises. Teiste põhjuste kõrval mõjusid selleks kaasa balti sakslaste niiditõmbed nende truu pooldaja Vinnigi kaudu. Püüti Saksa vägesid vähemalt nii kaua kinni hoida, kuni nende oma Landeswehrid ja Heimatschutzid jalad alla saaks, kes siis ise peremehe-positsiooni maal Saksa vägedelt üle võtaks.

Kuid nurin sõdurite hulgas muutus ähvardavaks. Kohati sõdurid lubasid avalikult mässama hakata, kui neid viibimata koju ei saadeta. Oli karta, et sõdurid hakkavad „metsikuid transporte“ organiseerima. 29. nov. istus Tallinna „Krautfahrstelle“ autodele ja sõitis ülemusele teadmata suunas minema.

Tahes või tahtmata tuli alata korrapäraselt evakueerimist. Novembri lõpul alanud punaväe pealetung kiirustas sakslaste lahkumist, tehes selle kohati üsna korralagedaks. Suuremat mõju selles suhtes omas punaste edasitung Pihkva-Valga suunas, kuna see põhjustas kommunikatsiooniliini, Tartu-Riia raudtee, läbilõikamise.

25. nov., kui algas punaste pealetung Pihkvale, asus Saksa vägedest seal 3 jalaväepataljoni ühes mitmesuguste tagala-osadega 5. tagavaradiviisist. Saksa sõdurid loobusid võitlusest. Lahingukäsi jäeti tähelepanemata. Ka vene Põhjaarmee oli võimetu linna kaitseks midagi ära tegema ja Pihkva langes. Osa Saksa üksusi langes punaste kätte vangi. Need desarmeeriti ja lasti tugevasti bolševiseeritult Saksamaa suunas uuesti lahti. Pihkvast välja taandunud Saksa sõdurid ütlesid end igasuguste sõjaliste ülesannete täitmisest lahti. Nad laeti Petseris rongile ja viidi kodumaale. Valga, Pihkva suuna kaitse pandi 9. Landwehr brigaadi ja Pärnust kohale toodud 19. Landwehr diviisi peale. Kuid neilgi polnud mingit tahtmist enamlastega sõdima hakata. Viimastega rahulikult kokku leppides anti 7. dets. ära Võru ja 17. dets. Valga. Sõdurid talitasid neis tehinguis iseseisvalt. Kõrgematel ülematel ei olnud midagi kaasa rääkida.

Valga loovutamiseks oli raudteehendus

Riiaga katkestatud. Veel evakueerimata Lõuna-Eesti kindralkomando väed lahkusid Eesti piiridest rännakukorras.

Narva rindelt tulnud 50. Landsturm rügement jätkas keelust hoolimata liikumist raudteel, kuid desarmeeriti punaste poolt Valgas.

Teised Põhja-Eestis asuva kindralkomando väed olid osalt juba raudteel ära saadetud, osa lahkus Tallinna kaudu laevadega.

Kõige rahulikumates tingimustes ja kõige kiiremini sündis saarte evakueerimine. Sealset väed olid revolutsioonist kõige vähem nakatud ja distsipliin püsis. Meile tähendas see nii palju, et Saaremaa sai varanduse väljaveo tõttu kõige rohkem laastada. Enne lahkumist sakslased lasksid õhku venelastest terveks jäänud Sõrve-Sääre 12nd patarei. Viimane laev sakslastega lahkus Kuressaare sadamast 6. detsembril.

Eelkirjeldatu oli Saksa vägede Eestist lahkumise üldine käik. Kui astuda lähemale üksikasjadele, siis selgub veel mõndagi huvitavat.

Traagilist ajajänku elas sel ajal üle balti sakslus. Kõigist kõige suuremaks kaotajaks osutus tema. Okupatsiooniaegne külv muutus lõikuseks. Oma poliitilises pimeduses ei näinud kohalikud sakslased veel sügise eelte, milline ootuste-lootuste purunemine neid ootab. Kui siis krahhi tuli, võttis see pea nii ringi käima, et orienteerumisvõime kadus hoopis. Selle asemel, et kokkulepet otsida maa pärisrahvaga ja katsuda tehtud vigu siluda, asuti hoopis vastupidisele teele. Eesti riigi vastu jätkati senist laimu-kampaaniat. Saksa sõjaväelastele maaliti eestlastest pilti kui olevusest, kes niipea kui ta püssi kätte saab, sellega kohe sakslase maha laseb.

Mõttetu relvade hävitamine sakslaste poolt tuleb esmajoonel panna Vinnigi ja

tema initsiaatorite, balti sakslaste arvele. Midugi andis selleks põhjust ka väejuhatusel kartus, et juhul kui eestlased relvad kätte saavad, võivad siin Poola sündmused korduda. Kuid õige informatsioon ja kohalike sakslaste lojaalne kaasatöötlamine Eesti riigikaitstes oleks kindlasti relvade hävitamise ära hoidnud.

Tallinnas oli näiteks rühmade viisi sakslasi mõnda aega ametis, et mahajätmisele määratud püsse vastu alasi puruks peksta. Et sel teel kõike hävitada ei jõutud, siis tehti püsse ja suurtükke tarvitamiseks kõlbatuks sel teel, et nende lukud loobiti merre. Hiljem tõid meie tuukrid need küll jälle välja.

Omamoodi „teravmeelsust“ ilmutasid sakslased mõnes lõhkeainete laos. Ühes laos nad olid enne lahkumist põranda musta püssirohuga üle külvanud. Et eestlased ise lao õhku laseks, selleks oli kastide kõrvale asetatud valgustusrakette, kusjuures raketi lahtitõmbamise nööri oli pandud kasti serva alla. Kui nüüd keegi oleks läinud raketti maast üles tõstma, oleks ta selle paha aimamata ise lahti tõmmanud. Teises laos leiti vinnas käsigranaat asetatuna püroksüülina-kastide vahele, nii et kastide liigutamisele pidanuks järgnema plahvatus. Kolmandas kohas oli samasugune „põrgumasin“ korraldatud käsigranaatide kastide vahele.

Erilist ilmet Saksa võimude pingutustele evakueerimise korraldamises andis püüe iga hinna eest võimalikult palju kohalikke varandusi kaasa viia. Nende püüete nurjajamises tegutsesid edukalt meie raudteelased. Selleks kasutati mitmesuguseid abinõusid streigist kuni liiva riputamiseni vagunite jaagritesse. Varanduste mahajäämisele aitasid Saksa sõdurid ise kaudselt kaasa oma suure kojuigatsusega. Kõlbulikud vagunid võeti kaupade alt inimeste veoks.

Jüri oli kommunist.

„Mina? Mina võin teenida iga peremehe juures, söön kõike, mis vastu ei karju; kui peremees ei maga, ei kõlba ka minul magada, mis peremehele hea on, seda tuleb teha, sest ega siis minul maksa kellelegi vaenlane olla. Võin teenida küll, miks ei või, egas ma mõni paha inimene pole. Aga oma õigus olgu mul seejuures ka ikkagi.“

Nii rääkis Jüri Piibar siis kui ta oli veel õige otsitud sulanepoiss ja peremehed taht-

sid teda üksteisevõidu endale. Siis rääkis Jüri need sõnad, leppis kokku, sai oma palga, millele mõni teine kuulnud olevat kade. Tegi oma töö, pidas kinni oma õigusest, mis seisis selles, et võttis endale poolomavoliliselt mõnikord päeva või poole puhkust ja ei lasknud endale sel puhul halba sõna lausuda. Sai siiski kõigiga väga hästi läbi ja kui temagi pidi minema Maailmasõtta, siis mees nuttis ärasõidul saatjate silma all päris ärdasti. Ning ta

peremees, Paadi Jaak, ängas talle ärasõidu eel üsna ettekavatsematult 50 rubla ja ütles:

— „Säh, võta see, niipalju sain ühe lehma eest. Kuna sul vanemaid ei ole siis pole sul ka kedagi andjat. Aga kui sinusugusel tublil mehel oleksid oma vanemad, nad annaksid sulle vist kõik hinge tagant. Sõdi siis, kui sõdida tuleb ja vaata ikka, et tuled tagasi.“

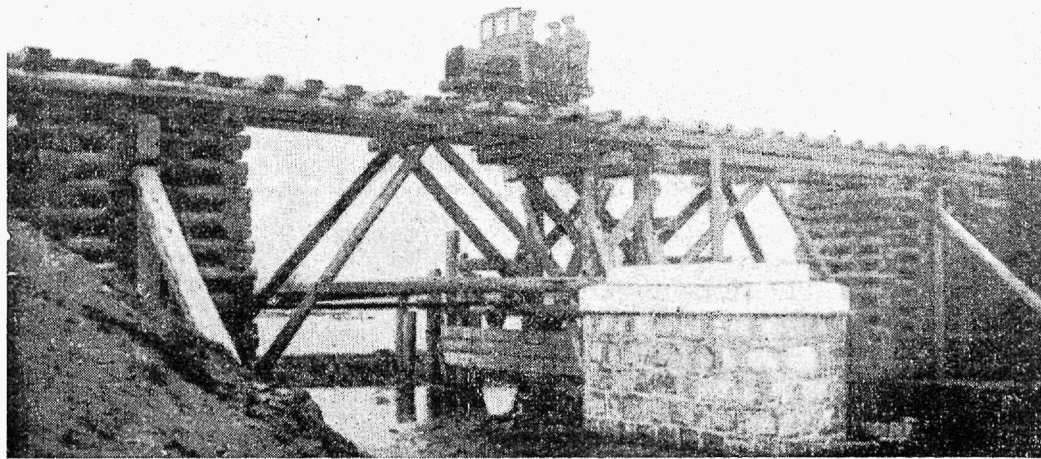
— „Kui peaksin pääsema, siis sind, kaldis Jaak... Ma nüüd tunnen, et sa oled mulle olnud isa eest... Vaata siin tuksub truu süda, kes sind ei unusta.“

Nii tõendas Jüri läbi nutu ning vana Jaak nuttis ka. Jaagu kõrval seisev poeg August juba hakkas kartma, et isa tõesti armastab seda sulast rohkem kui teda, sest

Jüri tõi oma ohvri ei millegi eest. Tehku teised seda järele.

Aga ta oli ka laulumees. Kodupool kandis, kui Jüri oli hulgas, siis iga laul läks hoopis kindlamalt. Kroonus sai temast varsti roodu esilaulja. Ja revolutsiooni ajal pidi ta kohe astuma juhtivasse ossa, sest kes muu pidi õpetama mässulaule? Jüri nagu viisi poole kõrvaga kuulis nii see talle pähe jäi ja võis õpetada ka teistele.

Aga siis tuli vägisi vaadata ka revolutsiooni sisusse. Mitte et päris vägisi, Jüril oli isegi suur huvi selle uue asjanduse vastu, kuid kui ka huvi poleks olnud, ega kõrvust mööda need asjad ikkagi poleks läinud. Ja siis ta kuulis igapäev seesugustest maiustest, mida tal polnud — maa, maja, varandus — kõik vaja jagada nii ühetasa

Meie Soomusrongide Diviisi poolt ajutiseks liiklemiseks korda seatud Naukšeni raudteesild, Valga-Mõisaküla raudteel, mais 1919. a.

tema pärast pole Jaak veel kunagi valanud pisaraid.

Aga aeg tegi Jürist siiski päris ehtsa kommunisti. Ta tuli küll tagasi, aga hoopis teistsugustel asjaoludel.

Kuidas temast kommunist sai? Mõni arvas, et seepärast, et tema oli seesugune lugeja-poiss, uuris raamatuid ja mõnikord luges isegi piiblit, kui teisi raamatuid polnud. Ja mängis näitemängu. See oli tema, kes lasi oma tihedasse juuksesse kaapida habemenõuga suure valge ringi nagu kuu, ja seda ainult seepärast, et näidendi autor näidendiraamatu ees tegelaste loetelu juures oli tähendanud, et see tegelane on paljaspea. Näidendis endas aga paljast peast juttu polnud, juuksekarvade küsimus ei mänginud tegevuses mingit osa, nii et

ära, et poleks rikast ega vaest. Lubati ja lubati ja Jüri hakkas uskuma, et see nii ka tuleb. Mõtles küll ka sellele, et kui ta siis maksab Jaagule 50 rubla tagasi, siis Jaak on temast jälle seda rikkam. Aga viskas sellele käega, et las olla, Jaak vana hea mees...

Käis mitmesuguseid kuuldusi, räägiti asjadest mitmet moodi, arutati asja igasse külge. Jüri kuulas ja kuulas ja arvas, et ootame ära, egas maailm hukka ei lähe, küll pöörab jälle kõik heaks nii nagu ikka on olnud. Teised eestlased kadusid kõik sealt väeosast kodumaale. Jüri teadis, et need ei mõtle täitsa nii nagu see varanduse jagamine peab tulema. Ta ei läinud kuhugile, sest mine tea, mis mujal pool üteldakse. Siin aga on lubatud ja siin saab lu-

batut nõuda. Kaugemal sellest asjast võib-olla ei tea keegi midagi. Mine seal saama — kas leidubki andjat.

Jäi viimaks päris üksi. Jaak isegi kutsus teda tagasi kodumaale aga Jüri mõtles:

„Kaval oled, vana Jaak. Oota, küll ma lähen. Aga enne ei lähe, kui mõisast saab tüki küllat ära vinnata. Ja kui sina oled sellele vastu, siis leidub mõni, kes ka sulle vastu habet annab. Egas ma siis enam see pole, mis enne. Ma ju ka nüüd maad ja ilma näinud küllalt.“

Ja jäigi Jüri sinna, kuni enam ei saanudki tagasi. Sakslane tuli Eestisse sisse.

„Välja tulevad kihutada saksa vereimejad“, karjusid kihutajad ja Jüri ütles omas südames, et neil on õigus. Ning siis hakati koguma väge, millega sakslasi välja ajada. Jüri asus sinna teenima, sest sinna oli kogutud väga palju temasuguseid. Jüri oli seal juba suur mees, sest temast tehti õige varsti rühmaülem.

Jürist sai suur mees, suurem kui ta ise algul oskas ennast arvata. Ega tema ei teadnud ette, et tema ise hakkab varsti maajagamise seletajaks, aga nüüd ta hakkas. Kui oli nii hästi läinud, et sai juba rühmaülemaks, mis siis veel oodata. Edasi, edasi, vast saab veel suuremakski. Nüüd alles Jüri tundis, et on täiesti ümber sündinud. Kõik saavad nüüd kergesti suurteks meesteks, mis siis temagi peaks aega maha magama. Ei ole enam võimalik, et minnakse vana Jaagu juurde tagasi sulaseks.

Aga korra kadus roodust ära mitu meest. Arvati, et nad on salaja põgenenud Eestisse. Seesugune asi ajas Jüri vihale. Ta pidas oma roodus kõne, et küll me need jooksikud ükskord Eestis üles leiame. Läheme koju, kisume kereselt maha ja küsime, et kuidas selle teenistusega seal Leningradis oli ja jäi?

Aga see ei kestnud siiski kaua, see suurstamise vaim. Ja see teistsugune vaim ei tulnud mujalt kui ühelt suurelt kihutuskoosolekult, kus kõneles üks väga suur võimumes.

See rääkis:

„Kõik rahvavaenlased, valgekaartlased, nülgijad, kurnajad, vereimejad, töörahva lihunikud, buržuid, paksmad ja teised kodanlased ja nende sabarakud (see kõik jooksis vilunud kõneleja suust välja nii libedalt nagu kuulipilduja tärin), kui neil midagi muud pole meie vastu ette tulla, räägivad, et meie ei hoolivat oma isamaast ja ei hoolivat rahvustundest. Vaadake, need nõnda rääkijad kavalad rebased, ei oska oma sabagi peita. Sest kes see Venemaa,

see, mida kodanlased, buržuid ja papid nimetavad isamaaks, kas see vajub siis maa alla või, kui pääseme võidule? Ärge kartke vene rahva pärast, ärge kartke maa pärast, mis meil jalgade all. Astuge vastu valgekaartlastele kus aga saab...“

„Rahvas, venelased, karjusid kõnelejale kiitust, kuid Jüri südamesse torkas okas — aga kas on ka eestlaste maaga ja keelega nii?“

See mõte ei ununenud ning seda kurjavaimu, kes selle ikka meelde tõi, ei saanud anda tribunaali kätte. See oli isegi nii võimas, et tegi Jürile selgeks, et tema on saanud jälle sulaseks, palju võõrama peremehe sulaseks kui oli Jaak. See uus peremees ei hooli Jürist, ei küsi ta südamest, ja see töö, mis ta nõuab, on must.

*

Jüri sõdis juba mõnda aega — eestlaste vastu! Teadis, et kõigi nende vastu, kes läksid vene polkudest kodumaale. Vahel Jüril on seesugune tahtmine — tõsta pea kõrgele ja vaadata, kas vastasahelikus ei leidu mõnda vana sõpra.

Mis kõik vaheajal pole olnud. Nälg, mustus, ihu ja hinge kannatused. Pääsemine oleks seal teisel pool, aga kas sinna võib minna? Lastakse maha, nagu räägitakse. Ja milks ei lasta, tema on ju punane.

Mitu juuksekarva Jüri on juba kiskunud peast. Et elu on seesugune, et kui halvasti minema hakkab, siis enne ei saa arugi, kui põleb igalt poolt. Ning kõlgud nüüd nagu peni, kellel pole kodu. Mis sust saab ja kuhu su kondid kord puistatakse?

Aga põhjalikult ja tõsiselt mõteldes Jüri leidis, et eestlaste poole üleminekuks pole mingit võimalust. Näksavad maha ja siis pole sedagi koera elukest, mis nüüd kuidagi moodi siiski on olemas.

*

Jüri magas vene külatare põrandal oma meeste keskel ja nägi und, et ta on sattunud eestlaste kätte vangi. Üks kisub teda küljest, teine rebib seljast, kolmas tõukab põlvega tagant. Ees aga istuvad suured härrad ohvitseride mundris, laiad ja tüsedad, just seesugused nagu kihutuskõnelejad on rääkinud tuhat korda ja alati. Need keerutavad kahe sõrme vahel vuntsi ja silmad on neil peas teravad nagu nõelad.

„Noh, mis asjamees sina siis oled?“ küsib üks.

„Laske mind tagasi vana Paadi Jaagu juure sulaseks. Mul on temalt 50 rubla pal-

ka ette võetud ja seda tahan tagasi maksta tööga, muud ma ei soovi.“

Härrad vaatavad üksteise otsa ja arutavad:

„Näib olevat aus poiss. Mingu peale, kui Jaak tema eest kostab.“

Siinsamas katkes unenägu, sest Jüri äratati korrapidaja poolt üles. Valveposti vahetamiseni oli veel pool tundi aega. Jüri läks välja. Ütles, et läheb valveposti kontrollima.

Need tukkusid, püssid vajunud kõrvale. Jüri, tundes vana kontrolli vigurit, varastas püssid omale sülle. Vahimehed ei ärganud.

Siis tuli mõte — nüüd või mitte kunagi. „Laske mind Jaagu juure sulaseks, muud ma ei taha“ — kes ütleb siis midagi vastu? „Kui Jaak tema eest kostab“ — no kas siis Jaak ei peaks kostma?

Kes see küll oli, kes andis unes need õiged näpunäited, kuidas tuleb rääkida? See aitab, kindlasti aitab.

*

Unenägu võib olla kaunis nii mõnikordki, kuid mitte alati. Jüri ütles just täht-

tähelt nii, nagu unenäos talle näidati, kuid see härra kes oli üsna kõhnuke ohvitser, ei vastanud mitte „las minna, kui Jaak kostab“, vaid naeris vastu:

„Pole meie siin Jaagule sulaste kauplused. Siiasamma on mehi tarvis.“

Ta oli nüüd jälle suur mees, keda siin ja seal taheti usutleda. Selleks teda saadeti linna, kuulati mitmel korral üle ja lõpuks pandi tagavarapataljoni. Siit ta kirjutas Jaagule:

„Armas kasuisa Jaak,

Olen nüüd jälle tagasi armsal eesti isamaa pinnal. Kas mäletad seda, mis mina ütlesin, siis kui sõjaprasunad hüüdsid mind sõtta? Mina olen alati mõtelnud sinu peale ja kui sõda lõpeb, siis ei ole mul kusagile mujale minna ja ma ei taha ka kusagile mujale minna, kui sina mind veel vastu võtad. Saada mulle vastus.

Sinu truud sõjamees Jüri.

Jään igatsusega vastust ootama ja soovin teile kõigile palju tervisi. Ja tahan teada ka, kas kõik kodus on terved ja kuidas kõikide käsi käib?“

Veški lahing.

Major H. Raudsepp VR II/3.

Soomusrong „Kapten Irv“ asus ootepositsioonil, umbes 6 km Karamõševo jaamast Porhovi poole. Raudtee teeb seal väikese käänaku mäe taha, mis varjas rongi asukoha vaenlase otsevaatluse eest. 5—6 km meie ees, Veški küla rajoonis, asus kaitsel Soomusrongide Diviisi Tagavarapataljon. Vasak tiiv, raudteest lõunapoole, oli lahtine. Rongi vahetuks julgestuseks oli pandud välja valvetõke Polja küla juures.

Kogutud andmeil asusid punaste jalaväeosad Voiniha, Lokoši külade rajoonis ja 1—2 soomusrongi Lokoši küla taga raudteekäänakul. Vaenlase jõudude asetuse ja suuruse kohta täpsemad andmed puudusid, kuid väljavahetatud soomusrong hoiatas meid, et niipea kui nina mäe tagant välja pistate, saate punaste soomusrongilt tuld.

Lahtine maastik ei võimaldanud aktiivset tegevust ootamatustega. Mõne päeva vältel valitses rindel absoluutne vaikus, sest kumbki pool ei riskinud käänu tagant väljuda, kartes Polja-Veški legendikul sattuda vastase tabava suurtükiväe alla. Lõime aega surnuks, kes kuidas oskas.

25. juulil oli haruldaselt soe, päikesepais-

teline, vaikne ilm. Parajasti lõunastanud, lebas trobikond poolalasti ohvitseri löögiosa kõrval; vähesel arvul — sõdureid, peamiselt patareid meeskonnast, askeldas löögiosa juures, kuna enamik asus veidi taga pool staabiosal.

„Kaua's me' nõnda istume,“ lausus järsku rongi ülem al.-kapt. E. Neps. „Läheks õige korraks kaema, mis punased teevad.“

„Läh'me!“ kostis häält.

„Lähme särgiväel,“ lisas al.-kapt. Neps juurde.

„Tehtud!“ vastati läbisegi.

See oli kogu lahingkäsk ja operatsiooniplaan. Sellest jatkus, sest ega meil polnudki kavatsust lahingusse minna, vaid tahtsime ainult punaseid natuke õrritada, et nende asukohti täpsemalt kindlaks teha.

Mõne hetkega olid lähedusesolijad löögiosal ja see hakkas tigukäigul liikuma pärimäe punaste poole. Tigukäigul, sest pidime iga hetk olema valmis tagasitõmbumiseks, niipea kui punaste soomusrong „Tovarištš Trotski“ hakkab tuld sülitama.

Kuid midagi säärast algul ei juhtunud. Jõudsime juba oma valvetõkke juurde Polja

küla kohale, kuid polnud kuulda midagi. Veški pooljaam jäi parajasti seljataha, kui keegi pistis pea üle vaguniserva ja hüüdis: „Punased rongi kõrval!”

Hetkega kees raudteetammi äärne kilomeetripikkuselt punastest, nagu sipelgapesa. Mürtsusid rongilt visatud käsigranaadid, ragisesid kuulipildujad. „Kartets!” käsutas patareiuülem al.-polk. K. Troitsky ning mõne sekundi pärast raksatas esimene kartetš kabuhirmus jooksvate punaste kohal, purustades korraga mitu meest. Siis teine ... kolmas... Tagajärg oli masendav. Olen paljudest lahingutest võtnud osa ja näinud õudseid pilte, kuid nii masendavat — ei kunagi...

Pikkamisi vaibus lahingumüra. Nagu selgus, olid punaste kaks roodu kaevunud piki raudteetammi lõunapoolisel küljel. Tegevuseta olek ja palav päike olid nad suitutanud sügavasse unne ja sellepärast ei näinud ega kuulnud neist keegi meie lähemist. Meie pilgud olid suunatud Lokoši küla poole, kust pinevusega ootasime vaenlase soomusrongi tuld. Kahtlesime isegi, kas vaenlane ei taha meid ehk lagedale löksu meelitada, et siis hävitada ootamata tulelöögi. Selles pinevuses ei märganud raudteetammi ääres magavaid punaseid enne, kui olime nende rindesse mõnikümme meetrit sõitnud sisse. Unelt ehmunud punased ei suutnud avaldada meile mingit vastupanu. Lähedalolijad viskasid relvad ja tõstsid käed üles. Osa kaugemalviibijast pistisid piki raudtee äärt plagama ja neid tabaski hirmus saatus. Ainult üksikud, kes kohe hüppasid põsastikku, suutsid päästa endid.

Saime 102 vangi, 3 kuulipildujat ja hulkmuud varustust. Laadisime sõjasaagi ja

vangid lahtistele platvormidele ning sõit läks edasi. Soomusrong ei näinud nüüd enam välja lahingüksusena, vaid mingisuguse transpordina.

„Kaugele meie niiviisi sõidame? Moskva?” hakkasime arutama. „Mis juhtub, kui äkki raksatab peakohal šrapnell ja vangid sattuvad paanikasse. Viime parem vangid Soomusrongide Diviisi Tagavarapataljoni juurde Veškisse ja sõidame tagasi.” Oleks võinud ju vangid ka ära saata valve all, kuid see oleks nõudnud hulki mehi. Meid oli aga ainult kümnekond meest ja iga mees oli säärases olukorras kallis. Nii siis — algasime tagasisõitu.

Meile õnneks! Vaenlase soomusrongid, kes olid käinud Põrhovis endid varustamas, olid jõudnud tagasi. Väevalt alustasime liikumist, kui Lokoši juurest kostis esimene kärengatus neljast suurtükist, mitte küll meie, vaid Veški pooljaama pihta. Oli ilmne, et vaenlane kavatses meil tee tagant ärälõhkuda ja meid siis hävitada. Ühe 3-tollilisega vähemalt nelja kiirlaskja vastu astuda võitlusse paistis isegi soomusronglaste surmapõlguse juures olevat meeletus. Jäi üle läbi lipsata punaste tõkgetulest, kuni raudtee veel terve. Komandovagunist antigi kohe signaal vedurile „Täisaur”.

Võis olla 25-kilomeetrilise kiirusega liginesime kohale, kus algas lahing, kui paarikümme meetrit ees lõhkes granaat otse raudteeroobaste vahel. Katastroof oli vältimatu. Suure hooga tormas rong roobastest välja. Raske tagumine suurtükivagun lõi poolmädanenud liiprid pooleks ja kaevus telgedeni liiva sisse. Temale järgnesid soomustatud kuulipilduja- ja dessantvagun. Tänu vedurijuhi Salu enesvalitsemisele, kes kohe märkas ohtu ja andis vastuauru, suudeti rong peatada, nii et vedur jäi roobastele, jalg maad purustatud kohast.

Viibimata haagiti vedur lahti ja rongi esimene osa tormas al.-polk. Troitsky juhatusel võitlusse, manööverdades õnnetuskoha ja vaenlase vahel.

Punased nähtavasti ei märganud katastroofi, vähemalt nad ei näinud teadvat selle ulatust ja pärast mõningaid mürske kandsid kõik oma tule üle. Kahtlemata päästis see paljude elu.

Rongi päästmiseks oli tarvis, maksku mis maksab, valutada Lokoši küla ja kihutada minema vaenlase soomus-

Kitsarööpal. Soomusrong nr. 2 Valk-Marienburgi raudteel veebruaris 1919. a.

rongid. Rongi staabiosalt viimse meheni väljakutsutud dessant oli varsti kohal ja alustas energilist pealetungi lõunapool raudteed. Ühtlasi paluti toetust Sr. Div. Tagavarapataljonilt, eriti aga teda toetatvalt patareilt, kuid enne tõhusa abi saamist oli lahing meie kasuks juba otsustatud.

Soomusrongi patarei ülem al.-polk. K. Troitsky oli oma osavuselt ja vapruselt vääriiline järglane kuulsale leitnant R. Sabolotny'le. Rongi osa manööverdamisega tal õnnestus enam kui tunni vältel pidada kahevõitlust vaenlase kahe soomusrongiga, saamata ühtegi pihtamust. Vaenlase tulis-

tamisviisi arvesse võttes tuli ta aga algul otsusele, et vaenlane tulistab mitte soomusrongilt, vaid kõrval põõsastikus asuvast patareist. Alles siis, kui selgus tõeline olukord, said punased varsti pihtamusi ja kadusid. Meie dessant, vallutas Lokoši, kus asus kaitsele.

Vahepeal saabus Pihkvast õnnetuskohale remontrong. Selle abiga jõudsimme oma vagunid alles järgmise päeva lõunaks tõsta üles ja parandada raudtee.

Sõitsime Pihkvasse rongi parandama. Meeskonnal kaotusi polnud.

Kolodavitsa lahing.

Res.-kapten A. Brakel VR II/3.

13. märtsiks 1919. a. oli olukord Lõunarindel muutunud meile õige raskeks: 11. märtsil langetas vaenlane tugevate jõudude pealesurumisel Petseri ja vaenlase, olles haaranud pealetungi initsiatiivi enda kätte, arendas seda mõlemal pool raudteed. Tuli teha meeletikke pingutusi, et pidurdada vaenlase edasitungi. Juba mitmendat päeva pidi Soomusrong nr. 1 (S.-R. „Kapten Irv“) dessandimeeskond alaliselt viibima lahingutes, tõkestades vaenlase edasitungi. Iga lahing viis mõne mehe rivist välja, iga päevaga sulas meeskond ikka rohkem ja rohkem kokku. Rongi ohvitserkonnast lamas enamik haavatuina haiglais, rongil olid ainult mõned üksikud. Dessantroodus ei olnud peale roodu ülema ainustki ohvitseri — rühma ülemate kohuseid täitsid allohvitserid, tihti lahingus tuli asetäitjaks määrata mõni allohvitser või jefreiter (kapral). Kuid kõik see ei langetanud meeste tuju — lahingusse tormati endiselt suure vaimustusega, vaatamata vaenlase mitmekordsele ülekaalule.

13. märtsi hommikul rongi luurajate hangitud andmeil oli põhja pool raudteed Väike- ja Suur-Kolodavitsa külade juures märgata vaenlase väeosade liikumist. Rong asus tollal Petseri ja Püsa (Liivamäe) jaamade vahel, muutes vaenlase ägeda suurükitule tõttu tihti oma asukohta. Rongi ülema kohuseid täitsis tollal al.-kapten H. Raudsepp. Otsustati vaenlast katsuda dessandiga väljatõrjuda Väike- ja Suur-Kolodavitsa küladest, kuna vaenlase liialt lähedane naabrus ei olnud meile kuigi soovitav. Rongilt kuni S.-Kolodavitsa küalani on umbes 6 km. Peagi oli väikearvuline dessantimeeskond koos (mehi võis olla 50 ümber) ja algas rünnak Kolodavitsa külade poole. Alguses liikus des-

sant piki raudteeäärset metsa, sest raudteed ei saanud kasutada, kuna seal sõelusid punaste soomusrongid. Märgata, kuna kitsas jalgrada metsas ei võimaldanud teistsugust liikumisviisi. Ees liikus paarimeheline luurajate eelsalk, et kaitsta dessanti ootamatuste eest. Dessandiga tuli kaasa ka Petseri jaama punaste kätte langemise tõttu „töötatööliseks“ jäänud jaama komandant sv.-ametnik Aleksander Pokats, kelle määrasin enda abiks, usaldades ühtlasi järelvalve dessandi parema tiiva üle tema hooleks. Peagi olime metsast väljas, kus dessant hargnes ahelikku, et edasi liikuda juba lahingkorras Väike-Kolodavitsa küla suunas. Asusin ise dessandi keskkohal, et saada paremat ülevaadet meeste tegevusest. Läheduses asus ka kerge-kuulipilduja „Lewis“, kantuna kapral August Keeba poolt. Paremal tiival oli veel üks k.-k. „Madsen“. Meeste vähesuse tõttu tuli ahelik venitada pikemaks ja nii oli iga mehe vahe vähemalt 5—6 sammu. Peagi saadi eesliikuvate luurajate käest teade, et Väike-Kolodavitsa külas ei leidu vaenlast. Ahelik liikus siis edasi Suur-Kolodavitsa küla poole, kus kohalikest elanikest saadud andmeil pidi olema kaks kuni kolm roodu punaseid. Kella 11.00 ajal oli dessant väljajõudnud V.- ja S.-Kolodavitsa külade vahelisele väikele kõrgendikule, millest paistis eelolev S.-Kolodavitsa küla. Ilm oli ilus, päikesepaisteline; päike, lume kiirgades, paistis heledasti otse silma. Silmad muutusid päikesest täiesti hellaks.

Kõrgendik pakkus dessandile esialgu head kaitset. Otsustasin seal äraoodata luureandmeid vaenlase seisukohtadest. Meie ees mõnesaja sammu kaugusel kulges kõrgendiku jalal tee S.-Kolodavitsa küla suunas.

Äkki võeti meie luurajad, kes liikusid selle tee sihis, ägeda püssitulega vastu ja siis alles märkasin, et teeaärses kraavis paiknes punaste ahelik, kelle vasak tiib ulatas just meieni, kuna parem tiiv oli kaugemal S.-Kolodavitsa küla kohal. Umbkaudu võis aheliku pikkuse järgi otsustades punaseid olla mõnesaja mehe ümber (mõnede lahingust osavõtnute andmeil isegi kuni 500 meest). Nähtavasti oli punastel väljas ka valvepost, kes teatas meie lähenemisest, mis neil võimaldas meie vastuvõtuks õigeaegselt paiskuda ahelikku. Punased ootasid meid rohkem vasakult, kuid meie justkui instinktiivselt hoidesime paremale, sattudes nii kokku nende vasaku tiivaga. Olukord oli meile võrdlemisi soodus, ja nii otsustasime, vaatamata vaenlase suurearvulisele ülekaalule, teda rünnata. Kohe avasime vaenlase vasaku tiiva pihta otse marulise tule kõrgist relvist. Kõrgendikul töötas minu kõrval k.-k. „Lewis'iga“ kapral August Keeba, saates esimese valangu otse punaste ahelikku ette. Jooksin juure, hüüdes: — „Keeba, kurivaim, pane pritsel (sihik) kõrgemale,“ — kui kuulipilduja järsku vaikus. Kapral A. Keeba oli langenud kuidagi imelikult kummuli üle kuulipilduja ja ei liigutanud ennast. Keerasin ta ümber — püssikuul oli teda tabanud kesk otsaesist ja kustutanud vahva mehe eluküünlä. Kuulipildujal hakkas nüüd kohe töötama vanalohv. Ruhno, kelle tabavad valangud tegid vaenlase ahelikus otse laastavat tööd.

Andsin käsu pealetungiks, tahtes anda otsustavat hoopu punaste vasakule tiivale ja kogu nende ahelikku paisata segamini. Käsk anti edasi mööda ahelikku, kuid mitte lähenedes äraoodata aheliku edasilikumist, jooksin, karabiiner käes, punaste aheliku poole. See aga sai minule saatuslikuks. Peatunud vaevalt 100 sammu punaste ahelikust, hakkasin käes olevast karabiinerist tulistama poolestkehast saadik kaitsekraavist paistvaid punaseid. Järsku hakkas meist paremal olevas metsatukas töötama vaenlase raske-kuulipilduja, suunates oma tule minule. Selle kuulipilduja olemasolust ei olnud meil veel aimu, sest senini oli see vaikinud. Mõne sammu kaugusel lumi otse kees vaenlase kuulipilduja tules.

Olin padrunisalve viiest lasust juba neli äratarvitanud, kolm lähemal asuvat punast lamasid rinnuli kraavikaldal ja neljas jooksis vasakut kätt kinni hoides mööda teed küla poole. — „No sina küll minu käest ei pääse,“ — ja viies ning viimane minu lask sel päeval oli jälle vähendanud vaenlast ühe mehe võrra. Ei olnud enam aega otsida uusi padruneid padrunitaskust, kõik ümberringi otse kees vaenlase kuulidest. Pöördusin kiirelt küljega

oma aheliku poole, vaadates kui kaugel see juba on. Ahelik võis minust olla eemal ainult veel 100 sammu, hüüdsin veel: „poids, rutem,“ — ja siis sain tugeva hoobi vastu vasakut külge. Kukkusin lumele maha. Hakkasin meeletult rabelema, et tõusta jälle püsti, kuid see ei andnud tulemusi.

Juba eraldus meie ahelikust üksik kogu, kes tormas minu poole. Oli vabatahtlik-üliõpilane Bruno Anderson (VR II/3, surnud), kes tahtis mind välja viia vaenlase kuulipilduja tulepiirkonnast. Punaste kuulipilduja tuli oli ikka veel suunatud minule. Jõudnud minuni, pani vabat. Anderson käes oleva püssi maha ja kaenlate alt kinni haarates, hakkas mind vedama. Bruno Anderson sai vaevalt mind lumelt lahti, kui ta järsku nagu niidetult langes maha, nagu üleni verine. Korises veidi ja siis jäi vakka... „Valmis,“ käis möte läbi pea!

Kõik see sündis mõne hetke jooksul meie aheliku ees; mehed olid peatunud, teadmata mis teha. Ajasin siiski end kuidagi põlvili, ja võttes kokku viimase jõu, karjusin: „poids, edasi!“ Suure ksisaga tormas meie ahelik minust nagu maruhoog mööda otse vaenlase vasaku tiiva peale. Seda hoopu ei jõudnud vaenlane välja kannatada, ja varsti oli tee ning lumine põld küla poole jooksvaid punaväelasi täis. Minu juurde jäid paar dessandiga kaasasolevat sanitari, saatsin teise otsima sv.-ametnik A. Pokats'it meie paremalt tiivalt, et temale üle anda dessandi juhtimist. Teine sanitar asus minu haava vaatamisele. Selgus, et kuul oli sissetunginud vasakust õlast ja väljatulnud selja tagant labaluu pealt, purustades selle ning riivates ka kopsu. Sanitari abil komberdasin kuidagi kõrgendikule, kust oli parem ülevaade lahingväljale. Varsti olid minu juures sv.-ametnik A. Pokats ja velty. P. Selter, kellele tegin korralduse dessandi tagasitõmbamiseks, sest meist vasakul oli näha punaste uuesti kogunemist, mis lubas oletada nende vasturiinnaku kavatsust.

Sv.-ametnik A. Pokats oli meie paremal tiival kavatsenud rünnata vaenlast seljatagant, seljataha hiilides meist paremal oleva metsatuka kaudu. Olid juba hiilinud metsatukale lähedale, kui sealt ootamatult hakkas tööle kuulipilduja. Sv.-ametnik A. Pokats tõendas, et minu haavamine olevat teda päästnud kindlast surmast, sest metsas oleks nemad sattunud otse kuulipildujale ette.

Siis tuli kõnelus sanitariga: haava iseloomu tõttu olevat seda võimatu muidu siduda, kui kasukas tuleks selja pealt katki lõigata.

— „Aga siis pole teil midagi selga panna, ja võite otsekohe kopsupõletiku saada,“ arutas sanitar edasi.

— „Kas verejooks vahest ka iseendast seisma jääb?“

— „Eks ta pikapeale ikka jääb,“ arvas sanitar.

— „Las' siis jookseb.“

Lamasin sõna tõsisel mõttes enda vere sees. Ka hakkas verekaotuse tagajärjel tunda andma nõrkus.

Vahepeal oli vaenlane ennast S.-Kolodavitsa küla taga uuesti korraldanud ja algas vastu-rünnakut, mis siiski sündis väga loiult. Nähtavasti ei olnud punastel lusti saada teist sauna. Meie ahelik oli S.-Kolodavitsa küla lähedal, hoides vaenlast pideva tule all. Vaikunud oli ka kuulipilduja vaenlase paremal tiival, mis nähtavasti viidi ära raudtee suunas. Tuli korraldada siiski uus löök, et vaenlast lõplikult paisata segamini. Tegin vajalised korraldused sv.-ametnik A. Pokatsile ja veltveebliitele Selterile ning Schmidt'ile. Peagi oli vaenlase vasturünnak löödud tagasi ja vaenlane taganes korratuses S.-Kolodavitsa küla taga olevasse metsa. Dessant jälitas taganevat punaväge kuni S.-Kolodavitsani, teda sealt väljatõrjudes ja siis kohe tagasi tulles, vastavalt korraldusele. Vaenlane oli oma paremal tiival mahajättnud ühe raske-kuulipilduja, mis toodi kaasa. Ka vedeles kõikjal vaenlase mahavisatud relvi, millest osa võeti kaasa, nii palju kui seda suudeti. Vaenlase kaotused olid õige suured; kõikjal oli näha punaste laipe. Meie kaotused olid: üks surnu ja kolm haavatut.

Peagi oli dessant kogunenud ja algasime tagasilükumist. Olime enda ülesande täitnud

hiilgavalt: — paremini veel, kui võidi loota. Olin suurest verekaotusest nii nõrk, et jalad enam ei kuulnud sõna. Minule tulid abiks vabat. Richard Sklave (VR II/3) ja Ed. Ermates, kandes mind vaheldamisi kord kätel, kord püssidel. Ka kapr. Keeba laip toodi kaasa.

Nii liikusime kuni V.-Kolodavitsa küalani, kus mehed kelgu leidsid, millele asetusin. Kelgu järele liikus üks meestest kinniseotud peaga, ainult ninaots ja üks silm paistsid sidemete vahelt. Küsimuse peale, kes ta on, sain vastuseks — Bruno Anderson. Ma olin rõõmus, et see vahva poiss siiski pääses eluga. Meele-märkusele tulles olla B. Anderson esimesena rusikat vibutanud punaste poole. Oma sangarliku teo eest omandas B. Anderson hiljem Vabaduse Risti.

Liikusime jälle metsa mööda, põigiti raudteega, kui järsku meid üle külvati granaadi- ja šrapnellitulega. Nähtavasti oli raudtee lähedane lahingukära ligimeelitanud punaste soomusrongi, kes tiiki maad meid saatis, suunates oma tule huupi metsa. Liikusime rahulikult edasi, sest säärane muusika lahinguis karastatud mehi ei kohutanud. Granaadikilluga sai metsas käest haavata vabat. V. Hirt (VR II/3). Peagi olime rongil, kus rongi arst juba mind oma hoole alla võttis. Mind oli riivanud mitu vaenlase kuuli: kasuka hõlmades ja varukais oli kuus kuuliauku, peas olev soome kalurimüts oli otsaesise kohalt läbilastud ja hiljem leidsin ühe kuuli saapa kontsa seest.

Olin pikemaks ajaks rivist löödud välja.

2. eesti sõjaväelaste kongressist.

Eesti rahvusväeosade asutamisel 1917.—1918. a. olid aastatevahetuse kuud — detsember ja jaanuar — rikkad mitmesuguste kongresside poolest, olenevalt üldpoliitilisest olukorrast ja eesti rahvusväeosade organiseerimistöö vajadustest. Nii peeti 15./28.—18./31. detsembrini 1917. a. Tallinnas eesti sõjaväeosade konverents ja 7./20.—12./25. jaanuaril 1918. aastal teine ülevenemaaline eesti sõjaväelaste kongress, millest eriti viimne omandas laialdase ma kaugeleulatavama tähtsuse.

Kongressi kokkukutsujaks oli eesti rahvusväeosade organiseerimise kõrgem instants — Eesti Sõjaväelaste Ülemkomitee. Enamlaste või muinstantsid keelasid küll ettevalmistustööde ajal kongressi ära, kuid sellele vaatamata tuli kongress määratud ajal „Estoniasse“ kokku.

Sel kongressil olid enamlusemeelsed esindajad väikeses ülekaalus, mis oli saavutatud kunst-

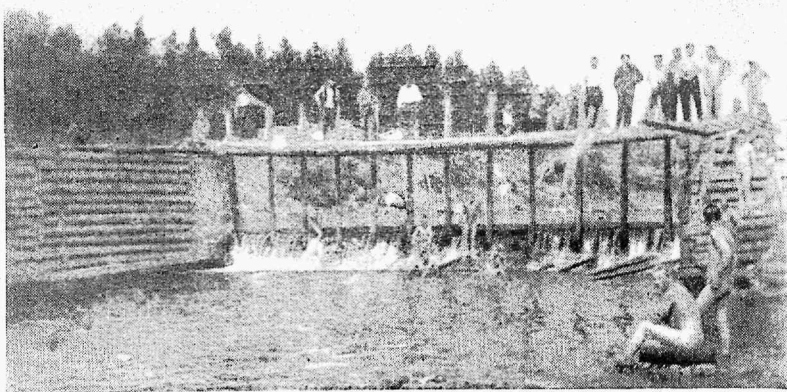
likul teel. Nimelt jäid kaugematest Venemaa nirkadest esindajad kiire aja tõttu kongressile ilnumata. Selle tulemusena kongress ei suutnud täielikult püsima jääda asjalikkuse piiridesse, vaid kaldus tulutusse parteidevahelisesse nägelemistesse ja poliitikasse, ehkki see kõrvalekaldumine andis ootamatalt ka häid tulemusi.

Kongressi juhatusse pääsesid ainult enamlaste ja mõned nende pooldajad.

Esimesena kõneles ja tervitas kongressi Eesti rahvusdiviisi ülem al.-polk. J. Laidoner, tähendades muu seas:

„Praegune Eesti peab oma tuleviku loomise enese kätte võtma, sest teist teed ei ole. Selles ootab rahvas oma sõjaväelt kindlat sõna.

Eesti rahvusdiviisi staabi ülem al.-polk. J. Soots kõneles pikemalt diviisi formeerimisest,

L/r. Soomusrong nr. 4 meeskond suplemas Torošino jaama lähedal, Pihkva-Leningradi raudteel, suvel 1919. a.

kirjeldades neid raskuseid, milledega on tulnud ja tuleb selle juures võidelda, ja avaldas oma eitava suhtumist väärnähetele, mis tingitud eesti rahvusväes maksvast korrast.

Tervitusi öeldi terve rida. Eriti suure poolehoiu ja aplausi osaliseks sai Tallinna garnisonis teenivate poola sõjaväelaste esindaja, kes avaldas oma tõsist poolehoitu eesti sõjaväelaste üritustele ja toonitas ühiste püüete vajadust iseseisvuse poole.

Kongressi järgnevad otsused olid üldiselt kaunis radikaalsed ja eesti rahvusväeosade eduka formeerimistöö seisukohast vastuvõtmatud. Nii otsustati küll jätkata olemasolevate rahvusväeosade formeerimist, kuid paralleelselt asuda kohe ka eesti sotsialistliku sõjaväe formeerimisele; Eesti diviis tuleb paigutada territoriaal-alustel; kõik eesti sõjaväelased tulevad koondada vene väeosadest kodumaale; kõrgemaks sõjaväeliseks võimuks Eestis on eesti sõjaväelaste üldkongress, kõrgemaks täidesaatavaks organiks aga kongressil valitud — Eesti Sõjaväelaste Nõukogu; kõik senised eesti sõjaväelised organisatsioonid kodumaal likvideeritakse. Eesti sõjaväe reorganiseerimise eelnõu väljatöötamiseks, vastuvõetud põhialustel, valiti 6-liikmeline komisjon. — Samuti teostati valimised Eesti Sõjaväelaste Nõukokku.

Kongressi viimne päev oli pühendatud poliitilise olukorra selgitamisele, Eesti enesemääramise ja iseseisvuse küsimuste otsustamisele. Päev kujunes suursündmuseks kogu Eestile.

Suurelatusliku poliitilise küsimuse läbiarutamine ja otsustamine lõi muidugi kired eriti lõkkele ja ilmutas diametraalselt vastupidiseid lähte- ja seisukohti. Kujunes lõpuks kolm suuremat voolu, kolm seisukohta: Eesti sotsialistliku tööliste partei, Eesti tööerakonna ja Eesti iseseisvuslaste liidu (ühine), enamlaste ja sotsiaal-revolutsionääride omad.

Esimese resolutsiooni põhjendamiseks ja sel-

gitamiseks võttis pikemalt sõna Karl Ast, näidates neid põhjuseid ja tegureid, mis põhjustavad Eesti iseseisvaks vabariigiks kuulutamist. Ta tõi ette Saksa okupatsiooni hädaohu, mis iseseisvuse väljakuulutamisel aga Eesti seisukorra muudaks rahvusvaheliseks küsimuseks.

Enamlaste seisukohti kaitses ägedalt Hans Pöögelman, kes väitis: Eesti iseseisvuse mõte on pärit rahvavaenulistest kihtidest, selle eesmärk

on eesti töörahva orjastamine; nende kindel nõue on — Eesti jäägu ka edaspidi Vaba Venemaa töörahva vabariigi autonoomseks osaks.

Eesti sotsialistid pooldasid Eesti iseseisvuse väljakuulutamist, kuid töövabariigi kujul.

Pärast pikki vaieldusi pandi resolutsioon hääletusele, mis sündis sedelitega (enamlaste nõudsid nimelist hääletamist).

Eesti sotsialdemokraatide, Eesti tööerakonna ja Eesti iseseisvuslaste liidu ühine resolutsioon sai poolt 34 häält, vastu 63 h, kuna erapooletuks jäi 2 h.

Järgmisena tuli hääletamisele Eesti sotsialistide-revolutsionääride resolutsioon, mille tähtsam ja olulisem osa järgmine:

„...2. üldine eesti sõjaväelaste kongress tunnustab tarvilikuks:

1. Eestimaa loomulikkudes ja ajaloolistes piirides Lääne mere, Soome lahe, Naroova jõe, Peipsi järve ja Läti keelepiiri vahel tuleb viibimata kuulutada iseseisvaks töövabariigiks.

2. Venemaa vabariigi rahvakomissaride nõukogu ja Vene rahuetpaneku esimese punkti kohaselt tulevad nii Saksa kui Vene väed Eestimaa piiridest võimalikult lühikese aja jookul välja viia...

3. Eesti sõjameestele tuleb kindlustada vaba pääsmine kodumaale...“

Resolutsiooni hääletamise tagajärjed olid üllatavad, eriti enamlastele, kes olid kaljukindlad oma võidus: poolt anti 62 häält, vastu 38 häält, erapooletuks jäi 26.

Teade hääletamise tagajärgedest võeti kongressi ja publiku poolt, keda oli kogunenud „Estonia“ rõdud tungil täis, vastu tormilise aplausiga, sumbutades täitsa enamlaste vihased vahelhüüded ja ähvardused.

Nüüd astusid enamlased välja ja nõudsid nende poolt esitatud resolutsiooni — töörahva

nõukogude valitsuse tunnustamise ja toetamise kohta — hääletamist.

Sellele olid kõik rühmad vastu, toonitades, et Eesti iseseisvuse resolutsioonis küllalt selgesti on väljendatud, et tulevases Eesti töövabariigis võim töörahva käes on.

Enamlased jäid aga kindlalt oma nõudmise juure, seletades, et vastuvõetud otsus olevat variseerlik, selle siht ja tagamõte olevat hoo- biandmine enamlastele, sellepärast vajavat nemad töörahva nõukogude valitsuse tunnustamise asjus silmakirjaliku otsuse asemel kongressi tõsist otsust.

Hääletamisel lükati enamlaste ettepanek tagasi, mille peale enamlaste rühma esindaja teatas demonstratiivselt, et nad enam võimalikuks ei pea koos kontrrevolutsionääridega kongressile edasi jääda, vaid lahkuvad protestiks otsekohe.

Nii sündiski. Rusikaid vibutades ja kongressile ja publikule ähvardusi hüüdes marssisid enamlased saalist välja.

Nagu kongressi käigust nähtub, sündis kongressi vältel õige tunduv meeleoluline murrang. Kuna kongressi algul enamlastel oli kongressil väike enamus, suutsid nad oma räuskamistega

ja hoolimatusega nii mõnelegi avada silmad ja näidata oma tõelist palet, mis sundis paljuid silmapilkselt ümber orienteeruma. Enamlus oli eesti sõjameeste keskei küll teatud pinda leidnud, kuid kaugeltki mitte sel määral, nagu seda soovisid näha enamlased.

„Sotsiald.“ (Nr. 14. 19. I. 1919) tähendab selle kohta päris tabavalt:

„Estonia“ teatrisaalis ärapeetud eesti sõjaväelaste kongress ei annud neid tagajärgi enamlastele, mis nad ootasid; nad arvasid, et viivad kongressil oma resolutsioonid läbi ja sellega oleksid eesti sõjaväelased endid enamlasteks tunnistanud ning neil oleks täieline põhjus olnud eesti sõjaväe korraldamist oma kätte võtta ning oma tahtmise järele ümber moodustada. Et see kavatsus enamlastel vette kukkus, siis pidi teist teed otsima, kuidas kahjutuks teha rahvuslikku iseloomu eesti polkudes ja sõjaväge enda teenistusse rakendada, kusjuures ka kõige ägedam enamluse vastane — rahvas hävitatud pidi saama. Enamlastel jäi ainult üks tee üle, see on — vägivald. Et kuidagi siiski laia massi ees oma teguviisi põhjendada, siis improviseeriti selleks otstarbeks sotsialistlik sõjaväelaste kongress.“

Võrumaa Kaitse Liidu organiseerimise algpäevilt 1918. a.

Major K. Rägo.

Kakskümmend aastat tagasi, novembrikuus 1918. a., kui meil valitses Saksa okupatsiooni- võim, käsutas Võru kreisipäälük, saksa major Võru linnavalitsuse ruumidesse mõned kohalikud eesti seltskonnategelased kokku ja tutvustas neid Balti maakaitseväe (Die freiwillige Baltische Landeswehr) organiseerimise põhimõtete- ga ning teatas, et maakaitseväe komisjoni on tema poolt määratud ka kaks eestlast, apteeker Ronimois ja linnavalitsuse liige Mätlik. Ta kutsus eestlasi üles maakaitsevärke astuma ja selle organiseerimist toetama. Koos- olekul viibivad eestlased ütlesid ära sakslastega koostöötamast, kuna komisjonis on jätud eestlased vähemusse. Kreisipäälük leppis niipal- juga, et eestlased ise oma esindajad vali- vad ja kahe liikme asemele komisjoni 3 liiget saavad. Nüüd valiti eestlaste poolt maakaitse- väe korraldajateks al.-kapten F. Vreeman, lipnik Sirk ja linnavalitsuse liige Mätlik. Sakslaste poolt loodud maakaitseväre komisjon ei saanud oma tegevust alatagi, sest vahepeal oli Tallinnas Eesti Aj. Valitsus oma tegevust ala-

nud ja Eesti Kaitse Liidu ülema poolt Võru- maa Kaitse Liidu organiseerijaks ja ülemaks al.-kapten Fr. Vreeman määratud. Nüüd algas Kaitse Liidu organiseerimine ilma sakslasteta. Juba 1918. a. suvel oli al.-kapten Vreeman'i ja leitn. O. Kurvitse poolt Võrumaal elavate ohvitseride ja sv.-ametnikkude peale nimekiri kokku seatud, keda arvult oli kaugelt üle saja ja omavaheline salajane side loodud. Ühendust peeti ka Tartumaa põrandaalase endakaitse organiseerija leitn. Kuperjanov'iga. Avalikult algas kaitse liidu organiseerimine Võrus 12. nov. 1918. a., kuid mõned ohvitserid ja koolipoisid olid endid juba varem kaitse liidu registree- rinud.

Võru linn oli jagatud 3 kaitse liidu jaos- konda. I kaitse liidu jaoskonna ülemaks määrati leitn. Uder. II jaoskonna ülemaks oli al.-kapten Riigov, kes oli ühtlasi ka linna komandandiks ja III jaoskonna ülemaks — lipnik Sarnits. Võrumaa Kaitse Liidu ülema abiks määrati lipn. Sirk ja staabiülema leitn. O. Kurvits. Võru raudteejaama komandandiks määrati leitn.

Meister. Hiljem määrati II jaoskonna ülemaks al-kapten Potter, kuna al-kapten Riigov jäi linna komandandiks. Samal ajal määrati Rápina kihelkonna komandandiks ja Peipsi rannakaitse-ülemaks leitn. Lippmeister ja Antsla jaama komandandiks al-kapten Kohk. Kaitseleidu staap avati al-kapten Vreemani korteris, Kasarmu tn. nr. 1. Sakslased Eesti Kaitse Liidu organiseerimist ei takistanud, kui nendele oli selgitatud selle ülesandeid ja kinnitatud, et ta

Saksa sõjavägede vastu välja ei astu. 18. novembril peeti Võrus eesti seltskonna esindajate koosolek, kus otsustati Eesti Kaitse Liidu organiseerimise kulude katteks korjandus toime panna. Korjandus tõi sisse 5933 marka, millest kaeti esialgsed kulud.

Esimesteks kaitseleidlusteks olid Võrus kooliõpilased, arvult umbes 40, kellest moodustati kooliõpilaste rood. Roodu ülemaks määrati al-kapten Pilv. Peale kooliõpilaste roodu oli Võrus

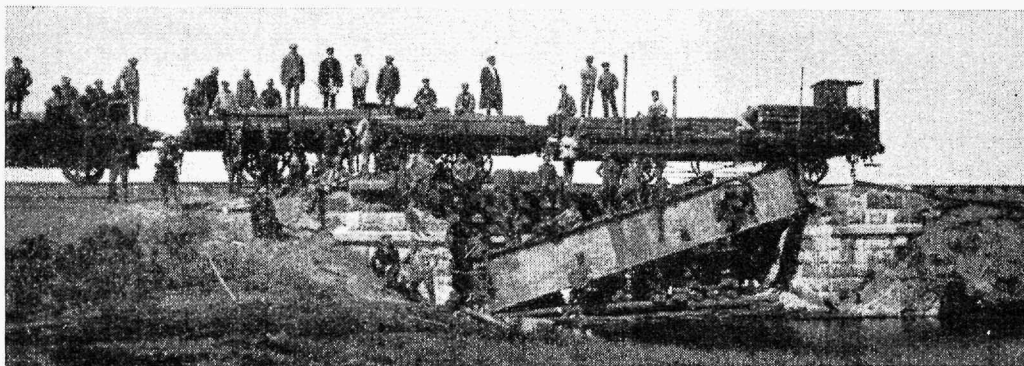
Võrumaa Eesti Kaitse Liit kuni 28. nov. 1918. a. (vt. lk. 341.)

	Eesti Kaitse Liidu jaoskond.	K.-liitlaste arv.	K.-liidu ülem.	Märkused.
1	Rápina valla k.-liit	101	leitn. Lipmeister	Ühtlasi ka Rápina kihelkonna K.-liidu ülem
2	Meeksi " "	10	al.-kapt. Protin	
3	Toolamaa " "	42	J. Punman	
4	Veriora " "	24	leitn. Mähar	
5	Kahkva " "	?	lipn. Hanson	K.-liitl. arv ei ole teada
6	Vastselinna " "	78	lipn. Kommer	Ühtlasi ka Vastselinna kihelk. K.-liidu ülem.
7	Lasva " "	42	leitn. Raudsepp	
8	Loosi " "	79	Karl Puusepp	
9	Misso " "	54	leitn. Berg	
10	Orava " "	1	?	
11	Rõuge " "	?	lipn. Riit	26. nov. 1918. a. oli Orava vallamajas K.-liidu asutamise koosolek, kus ennast K.-liitu registr. ainult üks mees.
12	Haanja " "	57	Jaana Anso	
13	Kasaritsa " "	65	Frid. Kabun	
14	Krabi " "	?	?	
15	Nursi " "	31	F. Engelberg	
16	Pindi " "	57	lipn. Rikkas	
17	Rogosi " "	43	A. Aboltin	
18	Saaluse " "	29	?	
19	Tsooru " "	70	leitn. Grüner	
20	Vana-Laitsna " "	50	H. Pallo	
21	Vana-Roosa " "	?	?	
22	Viitina " "	34	A. Piho	
23	Uue-Roosa " "	50	?	
24	Mõniste " "	4	?	
25	Saru " "	29	J. Peet (üliõpil.)	Vabatahtl. k.-liitlaste astusid tagasi, 29. nov. määrati vallavalitsuse poolt 10 kaitseleidl. Ühtlasi ka Urvaste kihelk. komendant.
26	Laanemetsa " "	?	?	
27	Taheva " "	?	?	
28	Urvaste " "	?	?	
29	Linnamäe " "	32	leitn. Soe	
30	Sõmerpalu " "	34	leitn. K. Rágo	
31	Kárgula " "	6	Sv. ametn. Eisen	
32	Vaabina " "	32	leitn. Raag	(Pärast O. Suvi.)
33	Vastse-Antsla " "	65	A. Saaremets	(Pärast A. Maarits.)
34	Vana-Antsla " "	?	J. Glockmann	
35	Valgjärve " "	61	lipn. Treumuth	
36	Põlgaste " "	?	V. Virt	
37	Kõlleste " "	56	?	
38	Kooraste " "	44	?	
39	Erastvere " "	?	?	
40	Karilatsi " "	67	?	
41	Káhri " "	21	{ leitn. Plakk	
42	Kioma " "	44	J. Lepason	Kohalikud enamlased taastistasid K.-l. org.-st. Ühtl. ka Põlva kihelk. komendant.
43	Aleksandri " "	44	leitn. Hiob	
44	Koiola " "	54	lipn. Vaask	
45	Moisekatsi " "	62	leitn. Kattai	
46	Peri " "	58	E. Menson	
47	Timo " "	50	leitn. Evert	
48	Võruvald " "	71	D. Tigasson	
49	Karula " "	31	leitn. Rinne	
50	Kaagjärve " "	?	lipn. P. Ahman	Ühtlasi ka kihelkonna komendant.
51	Antsla alevi " "	33	?	
52	Võõpsu " "	?	lipn. Voltein	
			leitn. Pedmanson	
	Kokku:	1771		

25. novembriks 54 alalist kaitseliitlast, nii oli üldse Võru linna kaitseliidus tol ajal 94 kaitseliitlast. Kuid puudusid relvad. Okupatsioonivõimud relvi ei andnud, vaid vastasid meie nõudmistele, et E. Kaitse Liitu ei olevat üldse tarvis, sest nemad, sakslased, kaitsvat maad nii väliste kui ka sisemiste vaenlaste vastu. Sakslaste äraandlik tegevus oli aga silmaga nähtav, sellepärast saadeti Tallinna relvade järele. 4. detsembril jõudsid Tallinnast Eesti Kaitse Liidu peastaabist väljasaadetud 500 püssi ja 100.000 padrunit Sõmerpalu jaama, kust nad samal ööl talumeeste regedel linna toimetati. Võrusse ei võidud vagunit relvadega saata, siis oleks saksa sõjaväed need ära võtnud.

Samal ajal, kui linnas hakati E. Kaitse Liitu organiseerima, tehti sellega algust ka maal. Võrumaa kaitseliidu ülem al.-kapten Vreeman andis käsu igale vallavalitsusele vii-

andmed, siis oli Võrumaal novembrikuu lõpuks 1918. a. registreeritud ligemale 2000 kaitseliitlast. See arv ei kujutanud endast kuigisuurt reaalselt sõjalist jõudu, sest puudusid relvad ja rahva meeleolu oli üldiselt langenud, iseäranis piiriäärsetes valdades. Näiteks, 26. nov. oli Orava vallas kaitseliidu asutamise koosolek, kus leidis ainult üks isik, kes lasi ennast registreerida, mistõttu valla k.-liidu organiseerimine lükati edasi detsembrikuu peale, mil aga ilmuvad enamlased ja sellega seal lõppeski k.-liidu organiseerimine. Nagu eelpool tähendatud, oli enamus valdade k.-liidu ülematest algul ohvitserid, kes mõne päeva pärast sõjaväkke kutsuti, mis takistusi tõi k.-liidu organiseerimise töös. Iseäranis mõjutas kaitseliidu ja kohaliku rahva meeleolu Pihkva enamlaste kätte langemine 25. nov. 1918. a. Nüüd oli selge, et saksa sõjavägede ja Pihkva korpuse vastupanu enamlastele oli kadunud. Ka oma jõu peale kadus

Meie Soomusrongide Diviisi poolt ajutiseks liiklemiseks korda seatud Košeljäbha (Liivamäe) raudteesild, mis purustatud vaenlase poolt.

bimata asutada vallas kaitseliidu osakonnad. Selleks määrati kihelkonna komandandid ja valdade kaitseliidu ülemad, kellest enamus olid ohvitserid. Vallavalitsustele saadeti kätte instruksioonid ja eeskirjad kaitseliidu organiseerimiseks. Nelja päeva jooksul kästi koostada kaitseliitlaste nimekirjad ja esitada Võrumaa Eesti Kaitse Liidu ülemale. Valdades kästi organiseerida 30—60-mehelised salgad. Sellepeale vaatamata, et suur enamus valdade kaitseliidu ülematest lühikese aja jooksul korduvalt ümber paigutati, sest ohvitserid, K. Liidu ülemad pidid 16. novembril 1918. a. väljakuulutatud mobilisatsioonikäsu põhjal 21. novembril ilmuma oma väeosadesse ja Tallinna, suudeti siiski Võrumaal registreerida ligi 2000 kaitseliitlast.

Kaitseliidu organiseerimise kohta Võrumaal, kuni Vabadussõja alguseni, s. o. 28. nov. 1918. a., annab pildi tabel eelmisel leheküljel.

Nagu ülaltoodud tabelist näha ja kui arvesse võtta ka need vallad, mille kohta puuduvad

lootus. Sellepärast hakkasid mitmed senistest kaitseliidu tegelastest ennast eemale hoidma. Kuna enamlaste poolehoidjad hakkavad endid organiseerima. Nii ei saanud Võrumaa Eesti Kaitse Liit punaste sissetungimisel Võrumaale detsembrikuu algul 1918. a. mingisugust vastupanu organiseerida, kui väljaarvata Röpina Kaitse Liidu tegevus Ahja — Rasina — Meeksi kaitsejoonel ja Võru linna Kaitse Liidu salga tegevus Nõnova küla juures.

Petserisse oli kaitseliidu ülemaks määratud alam-kapten Rasmessov ja Petseri jaama komandandiks — lipn. Saar, kellest kumbki oma teenistuskohale ei saanud, sest punavägi jõudis varem sinna.

Kuidas arenes Kaitse Liidu organiseerimine Võru linnas? Nagu eespool mainitud, algas Võru linnas K. Liidu organiseerimine avalikult 12. nov. ja salaja juba palju varem. Linn oli jagatud Kaitse Liidu jaoskondadesse, millede eesotsas tegutsesid jaoskonna ülemad. 18. novembril jõudis Võrru alm.-polkovnik E. Kubo,

kes oli määratud formeeritava 3. polgu ülemaks ja ühtlasi ka kõikide Lõunarindel olevate kaitseliidu osade korraldajaks. Detsembrikuu algul oli Võru Eesti Kaitse Liidus ja 3. jalpolgus kokku umbes 200 meest. 5. detsembril saadi, nagu eelpool juba mainitud, 500 püssi ja anti kohe kaitseliitlastele ja rahvaväelastele kätte. Sellepeale vaatamata oli linnas meeleolu ärev ja pinev. Kaitseliitlased kahtlevad meie vastupanu üle punastele. Saksa sõjaväed hävitavad relvi ja laskemoona, uputades neid järve. Pihkva korpus taandus suures korratuses Võrru, kus sakslased neil relvad võtsid käest. Kohalikud enamlased kiirendasid organiseerimist.

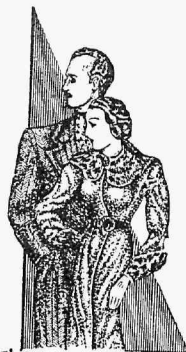
Detsembrikuu esimestel päevadel asuvad enamlased Pihkvast Võru suunas edasi liikuma. 4. detsembril langes Vastseliina mõisa enamlaste kätte. Võrust saadeti luuresalgad välja kaitseliitlastest ja koolipoistest, ohvitseride juhatusel. 5. dets. hakkasid enamlased Vastselinna mõisast Võru suunas edasi liikuma. Saksa väeosad asusid Kasaritsa — Holsta — Nõnova joonele. Samal päeval moodustati kaitseliitlastest ja 3. jalpolgust ühine salk (6 ohvitseri ja 54 kaitseliitlast ja rahvaväelast), kes kapten Kraavi juhatusel saadeti Nõnova külla, mis 8 km Võrust raudteed mööda itta, Saksa sõjaväele abiks. Seal asus saksa 388. rügemendi 7. kompanii rühm üleleitn. Tempeli juhatusel. Kell 14.30 jõudis kapt. Kraavi salk Nõnovasse, kus jagati salk kahte gruppi. Üks grupp asus Eichorni tallu ja teine — Nassari tallu. Järgmisel päeval andsid sakslased meile üle kaks kuulipildujat. Sakslased algasid punastega läbirääkimisi ja tegid vaherahu kuni 7. detsembri hommikuni. Punased teatasid, et nemad sakslastega sõjalist tegevust ei alga, vaid jälitavad valgekaartlasi (s. o. Põhja korpus). 7. detsembril kestsid läbirääkimised edasi. Sakslased ja enamlased leppisid omavahel kokku, et Saksa sõjaväed lahkuvad Võrust 8. detsembril kell 16.00 ja asuvad 30 km Võrust lääne poole. Samal päeval oli Võru kaitseliidul enamlastega kokkupõrge Nõnova küla ja Husari jaama vahelisel teel. Punastelt saadi sõjasaagiks üks telefoni kaarik ühes hobusega ja kaks vangi. Kaitseliitlased kaotasid ühe mehe vangina. 8. dets. kell 02.00 lahkusid sakslased Nõnovast, ilma et meile sellest oleks teatanud, olgugi, et varem oli kokku-

lepitud lahkuda üheskoos. Pärast sakslaste lahkumist Nõnovast jätsid kaitseliitlased ja 3. jalpolgu rahvaväelased Nõnova maha ja liikusid Sõmerpallu, kuhu jõuti 9. dets. kell 06.00. Samal ajal olid sakslased lahkunud ka Kasaritsast. Nõnova sündmus ja sakslaste lahkumine ilma vastupanuta, mõjus Kaitse Liitu nii palju, et 21 kaitseliitlast lahkusid omavoliliselt ja läksid laiali. Ka koolipoiste roodust lahkus enamus. Võru linna kaitsta ei olnud enam mingit lootust. Otsustati Võru jätta maha. 8. dets. hommikul lahkus Võru Kaitse Liit ühes 3. jalpolguga Võrust. Võrust lahkumisel oli kaitseliidus umbes 70 meest. Kell 10.00 jõudis Võru kaitseliit ühes 3. jalpolguga Sõmerpalu mõisa. Kuna Nõnovast taandunud salk jõudis Sõmerpalu mõisa juba varahommikul. Valvetõkkes pandi välja Järvere mõisa ja raudteele. 9. dets. saadi teada, et punased on asunud Võrru ja Saksa sõjaväeosad korraldavad kaitset Mõniste — Antsla — Kooraste joonel. Nüüd taandus ka kaitseliit Antsla. Võru kaitseliit ja mõned järelejäänud koolipoiste roodu õpilased leitin. Uderi juhatusel jäid 3. jalpolgu juurde, kuna K. Liidu staap asus Vastse-Antsla mõisa ja hakkas enamlastest vaba olevat maakonna lääne ja loode poolset osa mobiliseerima. Saadeti välja mobilisatsiooni käsud Hargla, Karula, Urvaste ja Kanepi kihelkondadesse. Mobiliseeritute vastuvõtmine algas Puka alevis 13. dets., kuhu oli vahepeal jõudnud ka k-liidu staap. Pukas võeti vastu umbes 50 meest Võrumaalt. Hiljem jõudsid Pukka ka 3. jalpolk ja Võru kaitseliit. Pukka jõudes oli Võru Kaitse Liidus veel 55 kaitseliitlast, nende hulgas ka 15 koolipoissi. Võru langemise järele saadeti Võru kaitseliidust 20 koolipoissi Karulasse, kohaliku komandandi lipn. P. Ahmani käsutusse, kes aitasid Võru toitlusladu, mis asus Karula valla magasiidas, Tartu evakueerida. Taandumisel Võrust Pukka jäid paljud kaitseliitlased omavoliliselt maha, et minna koju, kuna ohvitserid enamuses astusid 3. jalpolku, nii et Pukast lahkumisel oli Võru Kaitse Liidus veel 2 ohvitseri ja 39 kaitseliitlast. Sellega katkes ka Võrumaa Kaitse Liidu organiseerimine ja tegevus 1918. a., mis kestis kuni 1. veebr. 1919. a., mil meie vägede poolt vallutati Võru ja Võrumaa Kaitse Liit algas oma tegevust uuesti.

Agentuur kontor
E. HENNINGSON

Tallinn, Pikk t. 36-15
Telefon 449-18

IJÄRGU VALMISRIIETE ARI
MODELL
HARJU 32 TEL 484-56

I-järgu
valmisriiete- ja rätsepaäri

„Modell“

pakub ainult
kvaliteetkaupu

Tellimiste vastuvõtmine

Tallinn, Harju t. 32.
Telefon 484-56

Aktsiaselts
„EESTISIID“

Ketramise- ja kudumise-
vabrik.

Seadistatud 1932. aastal.

**Valmistab kõiksuguseid
riideid ja lõngu.**

VABRIKU LAOD:

Tallinn, Viru tän. 5, tel. 447-87
Tallinn, Viru tän. 14, tel. 443-97
Tallinn, Laadaplats 70
Tartu, Poe tän. 2, tel. 10-17
Narva, Peetri plats 1
Viljandi, Tartu tän. 1, tel. 30
Petseri, Turuplats 17, tel. 1-19
Tõrva, Tartu tän. 2
Rakvere, Tallinna tän. 25
Nõmme, Pärnu mnt. 90/92

**Eritellimiste vastuvõtmine.
Restide müük.**

Konservitööstus

Firma

Rudolf Anderson

asutatud 1906 a.

Tallinn, Kõrbeue tän. 3. Telef. 440-99

■ ■

KALA- JA AEDVILJA
KONSERVID

Premeeritud kuldaurahadega

Laste valmisriideid,
ülkondi ja palituid, poeg-
ja tütarlastele suures valikus

F-a S. LERMAN

Tartu mnt. nr. 4
(kino Moderni majas)
Telefon 314-88.

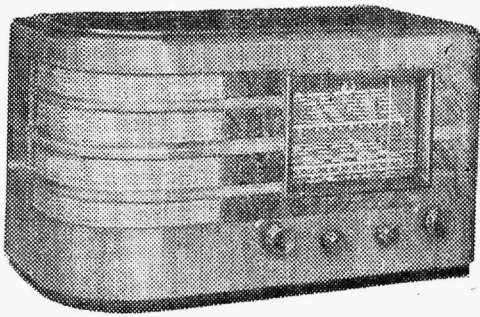
Peale selle uus vormiriietus kooliõpilastele

Parimaid
kingitusi jõuluks

Ateljee

Eduard Taska

Tallinn, Kunstihoone Tel. 443-58

Körting
SABA
Suprema
Inglis K. B. raadio

Ainuesindus

Tallinna Manufaktuur
ja Kaubanduslik A.-s.

RAADIO LADU

Raekoja plats Vana Vaekoja taga, tel. 426-56

Georg Stude

asut. 1864.

Pikk tänav nr. 16 Tallinn

Telefon nr. 442-76

**Marzipan
Šokolaad
ja kondiitriäri**

**SPEDITSIOON- ja
TRANSPORT - ÜHING**

„Esra“

TALLINN, VENE 6

**Speditsioon
kinnitus**

TELEFONID: 448-12 kontor
459-97 Tollimajas

Pleki ja Vasesepa töökoda

D. BIEK

TALLINN, MÜÜRIVAHE 5.

*Katuste katmine ja parandus
kõiksuguste majapidamises tar-
visminevate plekkesemete val-
mistamine ja parandus.*

Töötasu mõõdukas.

Töö- ja materjali eest vastutus.

Aktsiaselts

The Timber Company

Tallinn, Vabaduseplats 7 k. 2,
Eka majas